فەلسەفەی ئیسلامی پارادیگمایەکی نوێ ئیبن سینا- ئولریش ڕودۆلف. کاوە جەلال لە ئەڵمانییەوە

سەرباری ئەو بایەخە زۆرە کە لە نیوەی سەدەی دەیەمەوە لەنێو هزرپێگەیشتووان و ئەدیباندا بە فەلسەفە درا، هێشتا هەر پێگەکەی لە جڤاکی ئیسلامیدا پتەو نەکرا بوو. ئاخر هیچ کام لەو نووسەرانە کە لەم کاتەدا تێکستی فەلسەفیی دەنووسی، نەیتوانی بڕوا بە خوێنەرانی فراوانتر و بەتایبەتیش بە زانایانی ئایین بهێنێت کە هزرینەکانی ئەو پێویستن بە گەڕان بەدووی ڕاستی و گەیشتندا بە بەختیاریی مرۆڤ. چیدی لایەنگرانی کندی نەیان دەتوانی ئەمە بسەلمێنن (ئەوە بێگومان گەر بەگشتی لەو بڕوایەدا بووبێتن کە فەلسەفە نەشیاوی دەستبەردارییە)؛ کاریگەریی ئەوان – نووسینە بەناوبانگەکەی میسکاویی لەبارەی ئێتیک لەدەربچێت – ئێستا لە باکوری خۆرهەڵاتی ئێران بوو. هەروەها نەدەکرا ئیسمائیلییەکان بە هەڵگری بزاوتێکی فەلسەفیی دابنرێن. گەرچی ئەمان لە زۆر ناوچەی جیهانی ئیسلامیدا لایەنگرانیان بەدەستهێنا، وەلێ لەبەر ئەوەی ڕێبازەکانیان بەزۆریی قەرزی لە فەلسەفە وەرگرتبوو، ئەوا فەلسەفە لە چاوی زۆرینەی موسڵمانانی سوننیدا جێی گومان بوو. تەنانەت پاشەوارانی فارابی نەیانتوانی لەنێو بەشە فراوانەکانی جڤاکدا شکۆفە بە گرنگیدانێکی بەردەوام بە زانستەکەیان بدەن. بێگومان ئەوان لە بەغداد کاریان دەکرد و دیراسەکانیان لە ئاستێکی بەرزدا ئەنجام دەدا، وەلێ بابەتی لەهزرینیان فەلسەفە نەبوو وەک سەرجەم یان هیچ نەبێت سەرجەمی ئەو بەرنامەیە بووایە کە فارابی خستبوویە بەردەست، بەڵکو چەند پرسیارێکی تایبەتی بوون (وەک گۆتمان بەتایبەتی لە کایەکانی لۆگیک و فیزیکدا)، کە بەتایبەتی پەیوەند بە پەلهاویشتنی ترادیسیۆنەکەی ئەڕیستۆتەلیسەوە دانوستانیان دەکردن نەک لە خەریکبووندا بە ئالەنگارییە هزرییەکانی سەردەمەوە.

جگە لەوە ئێستا توانرا هەندێک پرسیاری ڕەخنەیی ئاڕاستەی خودی مۆدێلەکەی فارابی بکرێت. گەرچی ئەو داوای کردبوو کە گەرەکە هەروەها و بەتایبەتیش لە ژینگەیەکی ئیسلامیدا خۆ بە فەلسەفەوە خەریک بکرێت، وەلێ ئەم داواکارییەی بە گۆتەی ئەوتۆوە گرێدابوو کە

لای هەندێک خوێنەری موسڵمان بەزەری سەرلێشێوانیان خستەوە.

بە نموونە ئەو قورساییە زۆرە کە فارابی لە پرسیاری خۆڕاسی ئاییندەی مرۆڤدا خستبوویە ئەستۆی دەوڵەت و بەتایبەتیش دامەزرێنەری دەوڵەت، کێشاوی بوو. ئەمەش بەوەدا ئاشکرا دەبوو کە ئەو لە فەلسەفەی سیاسیدا پەیڕەویی میراتەکەی پلاتۆنی دەکرد. وەلێ مرۆ لێرەدا دەیتوانی لە خۆی بپرسێت کە داخۆ کۆنسێپتەکی بەم چەشنە لە سەردەمێکدا، کە جیهانی ئیسلامی هەمیشە ناسەقامگیرتر دەبوو و دەخزایە ژێر کاریگەریی میرانی ناوچەیی و سەردارانی جەنگەوە، بتوانێت لە لایەنی خۆیەوە ڕۆڵێکی دروست بۆ تێگەیشتن لە ژیان بگێڕێت (مەگەر مرۆ ئەم سووربوونەی لەسەر واتای دەوڵەت بە ڕەخنەی دەسەڵاتداری یان بە یوتۆپیا دابنایە). نەخێر، کێشەیەک پەیوەند بە فارابییەوە ئەوە بوو کە چەند کەم ئەو بایەخی بە مێتافیزیک (چە ئۆنتۆلۆگی و چە تیۆلۆگی) و پرسیار سەبارەت بە تاکی مرۆڤ (کە وەک باو بوو لەنێو چێوەی دەروونناسیدا کاری تێدا دەکرا) دابوو. ئەو پەیوەست بە بابەتی یەکەمەوە مۆدێلێکی گەردوونناسیانەی خستە بەردەست، وەلێ ئەم مۆدێلە بەدەگمەن بە ڕێبازی ئیسلامییانەی ئافراندن دەگونجا. هەروەها فارابی، پەیوەست بە بابەتی دووەمەوە، شرۆڤەیەکی وردی زەینی ئەنجام دا، وەلێ ئەم شرۆڤەیە، وەک پێشتر گوتمان، بەو ڕێیەوە ڕێژەیەتیی پێدرا کە هۆی بەختیاریی مرۆڤی هزرڤانی نەدەگەڕاندەوە بۆ مەئریفەی تاکەکەسی (یان نەک تەنیا بۆ ئەم مەئریفەیە)، بەڵکو دەیگەڕاندەوە بۆ تێڕوانین و باوەڕپێکراوییەکەی خودی دامەزرێنەری یان ڕێبەری دەوڵەت. جگە لەوە پرسێکی دیکە لەگۆڕی بوو: فارابی ڕێشیانە فەلسەفەی گشتگیر و ئایینی یان تیۆلۆگی ی بەشەکی (پارتیکولار)ی جوودا لە یەک دانا، وەلێ دەشیا گومان بکرێت کە داخۆ ئەم جیاکردنەوەیە بەڕاستی ئامانجی خۆی بهێنگەوێت. بێگومان گەرەک بوو جیاکردنەوەکە تایبەتمەندیی زانستی فەلسەفەیی پێشان بدات و مێتۆدیانە داواکارییەکەی بە چواندنی گشتگیری خۆی مسۆگەر بکات، وەلێ کۆنسێپتەکە لەوەشاوەییەکی لە فەلسەفە کردەوە لەبریی ئەوەی بەڕاستی بیسەلمێنێت. ئاخر جیاکردنەوەکە ئەو سەرئەنجامەی هێنا کە فەلسەفە، سەرباری داواکارییەکەی بە گشتگیری و هەروەها بە ڕوونکردنەوەی گشتگیری سەرجەم فەنۆمەنەکان، بەدەگمەن هەندێک کایەی کردەکەتی بەهەند وەردەگرت کە بەتایبەتی بە ئیمانداران گرنگ بوون. ئەمە لە پرسیاری پەیامهێنیدا خویا بوو کە فارابی تەنیا لە ڕوانگەیەکی سنوورداری سیاسییەوە لێی دەڕوانی، ئەمە هەروەها لە بابەتی دیکەدا بەردەوامیی پێدرا (وەک: سروش، ئەزموونکردنی خودا،

ئەزموونکردنی بەڕێکەوتی/ شیمانەیی بوون، بەرپرسیاریی کەسیی لە بەردەم خودادا). ئەم بابەتانە لای ئەو نزیکەی وەلاوەنرابوون.

هیچ کەس هێندەی ڕۆشن وەک ئەبو ئەلی ئیبن سینا (نزیکەی 980-1037، ئاڤەسینای چەرخی نێڤینی لاتینی) ئەو کەماسانەی دەستنیشان نەکرد، پاشان هەنگاوی نا بۆ ئەوەی جارێکی دی بنەمایانە پرسیارەکە سەبارەت بە ئەرک و شیمانەکانی فەلسەفە بکاتەوە، ئەمەشی بە چەشنێک بەجێگەیاند کە ئیدی مۆرکی خۆی دا لە سەرجەم هەوڵ و خەریکبوونەکان بەم بابەتەوە. بێگومان ئیبن سینا توانای بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە سەختە هەبوو، ئەوەش دەگەڕایەوە بۆ پەروەردە یەکجار فراوانە فێرگەییەکەی پێکەوە لەتەک توانستی تێگەیشتنیدا کە تەنانەت هاوچەرخانی پێی هەشسام بوون. گەر باوەڕ بە ئۆتۆبیۆگرافییەکەی بکەین، ئەوا دەتوانین ببێژین کە لای ئەو هەردوو توانستەکە لە سەرەتای لاوەتییەوە دیاریان دا، ئەویش کاتێک ئەو لە بوخارا دەژیا و لەوێ بە خوێندنی بەرفراوانەوە خەریک بوو، لەم ڕەوتەشدا بە کورتترین کات لە ئاستی سەرجەم فێرکارانی تێپەڕی. وەلێ ئەو درەنگتریش، کاتێک بەهۆی پشێوییە سیاسییەکانەوە بەناچاری ژیانێکی بێپشووی بەڕێوە دەبرد و وەک پزیشک و وەزیر بەدووی یەکدا دەچووە خزمەتی میرانی جیاوازی ئێرانییەوە، هەشتا هەر گرنگیدانەکانی بە توێژینەوە و هێزی بەدیهێنانی خۆی پاراست و هەردەم بە زانستەکانەوە پابەند مایەوە.

بەرهەمی ئەم کۆششە جێی سەرنجە، ئەمەش بەتایبەتی دوو کایەی زانین دەگرێتەوە کە ئیبن سینا — گەر سەرفرازیی دواتری ئەو بە پێوەر وەربگرین — لەبارەیان “کارە ستاندارتەکان”ی خۆی بە زمانی ئەرەبی نووسی. یەکێک لەم کارانە پزیشکییە کە ئەو لەپاڵ کورتە گوتاری جیاوازدا کتێبە قەبەکەی بەناونیشانی “کانۆنی پزیشکی” لەبارەوە نووسی و تێیدا زانینی سەردەمەکەی بە سیستەماتیکێکی بێوێنە و لێهاتووییەکی فێرکاریانە کۆکردەوە. کایەکەی دیکە بریتی بوو لە فەلسەفە کە ئیبن سینا نەک تەنیا سیستەماتیکیانە ڕێکیخست و فێرکاریانە خستییە بەردەم، بەڵکو هەروەها لە نوێوە هزراندییەوە، بەڵێ لە هەندێک ڕووەوە سەرلەنوێ بناغەی ڕشتەوە. ئەمە لە ژمارەیەکی زۆر کاردا هاتە دەربڕین کە لە نێویاندا بەتایبەتی دوو دانە بەواتاترینن: 1) “ئەلشیفا” (نزیکەی لە نێوان 1020-1027دا نووسراوە)، کە بریتییە لە دوائەنجام- (Summa)ێکی فەلسەفەیی پێکهاتوو لە چوار بەش (لۆگیک، فیزیک، ماتماتیک، مەتافیزیک) و داڕشتنی بەندە بە نووسینە بناغەییەکانی ئەڕیستۆتەلیسەوە

(کات□گ□ری□کان، هێرمینیۆتیک و هتد)؛ ئەم کارە درەنگتر لە وەرگێڕانە لاتینییە (تەواونەکراو)ەکەیدا (بە ناونیشانی Liber Sufficientiae) بوو بە بناغەی وەرگرتنی (ڕێسەپسیۆنی) ئیبن سینا لە ئەوروپا. 2) "ئەلئیشارات وەلتەنبیهات" (نزیکەی لە نێوان 1030-1034دا نووسراوە)؛ ئەمیش نووسینێکە کە هاوشێوەی دوائەنجام بەرنامەی بۆ داناوە (ئەم جارە لە دوو بەشدا: 1- لۆگیک، 2- فیزیک و مێتافیزیک)، وەلێ پرسەکان لەم کارەدا نەک پابەند بە دەستنووس و موحازەرە بڵاونەکراوەکانی ئەڕیستۆتێلیسەوە (Corpus Aristetelicum)، بەڵکو بە هزرینێکی ئازاد و هێزێکی زمانیانەی سەرنجڕاکێش گۆڕان پێدەدرێن، بۆیە ئەم نووسینە زۆرتر لە "ئەلشیفا" کاریگەریی نواند لەسەر وەرگرتنی ئیبن سینا لە ناوچەی کولتووری ئیسلامیدا.

ئەم دوو کارە بە ئەندازەیەکی زۆر ڕەسەنن، جا گەرچی ئیبن سینا لە لێهزرینەکانیدا لەو کۆنسێپتانەوە دەردەچێت کە لای نووسەرانی کۆنتر ناسیبوونی. ئەڕیستۆتێلیس بە پلەی یەکەم سەر بە سەرچاوەکانی ئەوە (وەک پێشتر گۆتمان، نزیکەی سەرجەم دەستنووس و موحازە بڵاونەکراوە بە ئێمە گەیەنراوەکان کە هەروەها "تیۆلۆگیی ئەڕیستۆتێلیس"یان دراوەتە پاڵ) پێکەوە ل□ تەک □اق□کارانی ئەودا، ئەوجا فارابی کە ئیبن سینا سەرباری گومانە پێشتر ئاماژەپێدراوەکان بەئاشکرا وەک کەسی سەرەکی بۆ ڕەوتی پێگەیشتنی فەلسەفەیی خۆی ناوی دەبات. بۆیە ئێمە هەندێک جار لە ئەدەبیاتی لاوەکیدا دەخوێنینەوە کە نزیکییەکی زۆر لە نێوان هەردوو هزرڤاندا هەبووە، لێرەشدا جەخت لەوە دەکرێت کە ئیبن سینا هەندێک کۆنسێپتی دیاری فارابیی هێناوەتە نێو سیستەمە فەلسەفەییەکەی خۆیەوە (بۆ نموونە مۆدێلی گەردوونناسی بە دە زەینەوە). ئێمە ناتوانین نکۆڵی لەم جۆرە وەرگرتنانە بکەین، سەرباری ئەوە گەرەکە بپرسین کە داخۆ وەرگرتنەکان لە چە مەغزایەکدا ئەنجامدرابن و چە دەرئەنجامان□ک وەک پێشنیار بخەنە بەردەم. گەر نزیکتر بڕوانین، دەبینین کە ئیبن سینا زۆر کۆنسێپتی وەرگیراوی خستە نێو هەڤرایەڵێکی (کۆنتێکستێکی) نوێوە و جیاواز لە هزرڤانی پێش خۆی ڕاڤەی کردن و نرخاندنی. ئەوە کە فارابی واتایەکی نێوەندیی پێدابوو (واتا فەلسەفەی سیاسی)، ئیبن سینا تەنیا لابەلا ناوی دەبات. ئەوە کە فارابی وەک خشتەی کۆنسێپتیانەی سەرجەم مۆدێلی کەی (واتا جیاکردنەوەی فەلسەفە و ئایین بە دەرئەنجاماندنە تیۆری-زانستییەکانەوە) داینابوو، ئیبن سینا وەک بنەڕەتی سەرەکی وەریدن□گرێت، سەرباری ئەوە زۆر جار لە ئەنجامدانی لێهزرینەکانیدا سەربەخۆ دەیگوازێتەوە. بە پێچەوانەشەوە ئەو

پرسانە کە فارابی بەتایبەتی گرنگیی پێنەدابوون (ئۆنتۆلۆگی، تیۆلۆگی، پسیکۆلۆگی، بەتایبەتی تیۆریی دەروونی تاکەکەسی / خۆیی) لای ئیبن سینا دێنە نێوەندی لێهزرینەوە. بەم شێوەیە فەلسەفەیەکی نوێ سەرھەڵدەدات و لە زۆر ڕووەوە ڕێگەی خۆی دەگرێتە بەر.
دەرچەی ئۆنتۆلۆگیی ئیبن سینا بریتییە لەم تێڕوانینە: شت بە بەڵگەوە ھەیە، وەلێ ئەم ئۆنتۆلۆگییە لە ڕوون و ئاشکرایی (ئێڤیدێنسی) دەرککردنی دەرکەوەرەکانەوە ئاوەڵاناکات، وەک چۆن لای ھزرڤانانی پێشینی ئیسلامی باو بوو، بە پێچەوانەوە ئیبن سینا لە بناغەڕشتنی لێهزرینەکانیدا ھەر لە سەرەتاوە پشت بە ئۆتۆنۆمیی زەین دەبەستێت. بۆ ئەو چە "بوون" و چە "شت" بریتین لە پریما ئینتەلیگێبلیا، واتا تێگەی ئاپریۆرین و ھەموو زەینێکی سەلیم لە ساتی پێگەیشتوویی مرۆڤەوە ھەیەتی (ئەو لە "زەین بە ڕیزبەندیی پێکھێنراویییەوە" دەدوێت). تەنیا چۆنێتیی (مۆدالێتیی) بوون ی تایبەت بە شتەکان جێی پرسیارە. ئایا پ□و□یستە شتەکان ھەبن؟ یان ئایا شتەکان دەتوانن ھەبن؟ بە شێوەیەکی دیکە ببێژین: ئایا بوونی شتەکان، گەر بۆ خۆی بەدابڕاوی لێبڕوانرێت، زەروورییە یان تەنیا شیاوە (مومکینە / پۆتێنسیەلە)؟ – وەک چۆن ئیبن سینا بەگوێرەی مێتافیزیکی ئەڕیستۆتێلیس دەرید□ بڕێت. سەبارەت بەمە سەرنجدان و ئەزموونەکانمان وەڵامێکمان دەدەنەوە: فێرمان دەکەن، سەرجەم ئەو شتانە کە ئێمە دەتوانین بە دەرکەوەرەکانمان دەرکیان بکەین، وەرگۆڕینیان بەسەردا دێت، بەڵێ زۆرتر لەوەش: ھەر یەکێکیان دروست دەبێت، ھەر یەکێکیان لەناودەچێت، کەواتە لێرەبوونیان (ئێکزیستێنسیان)، گەر بۆ خۆی بەدابڕاوی لێبڕوانرێت، تەنیا شیاوە. لێرەوە ئیدی پرسیار سەبارەت بە بناغەی بوونیان سەرھەڵدەدات و ئیبن سینا دەگەیەنێت بە لێهزرینەکەی دیکەی: بەڵگەھێنانەوە بۆ ھەبوونی (ئێکزیستێنسی) خودا.
ئیبن سینا لەم گریمانەیەوە دەردەچێت: ھەموو بوونەوەرێک کە بوونی لە خۆدا تەنیا شیاوە (A =)، دەبێت ھۆیەکی ھەبێت. ئەم ھۆیە (B =) ھەبوونی A زەروور دەکات، ئەویش کاتێک سەبارەت بە نا-ھەبوونی شیمانەیی A (کەواتە ھەروەھا نا-ھەبوونی لە خۆدا شیاوی ئەو) پتر کێش دەخاتە سەر ھەبوونی. وەلێ ھەمان پرسیار ھەروەھا B دەگرێتەوە: ئەو دەتوانێت، گەر بۆ خۆی بەدابڕاوی لێبڕوانرێت، بەزەرووری یان بەشیمانەیی ھەبێت. لە ڕەوشی یەکەمدا بەڵگەھێنانەوەکەمان کۆتایی ھاتووە، چونکە ئەوسا خودا، بونەوەرە-زەرووری، دەبینینەوە. لە ڕەوشی دووەمدا دەبێت گریمانە بکەین کە ھۆیەکی دیکە (C =) ھەیە و لە لایەنی خۆیەوە ھەبوونی B دەخاتەوە و زەروور دەکات. لێرەش سەرلەنوێ ھەمان پرسیار سەرھەڵدەداتەوە، بەڵێ، مرۆ دەتوانێت

ئۆپەراسیۆنە هزرییەکە بە ئارەزووی خۆی چەندبارە بکاتەو□ (ب□ D □ و E و هتد). تا ئەو کاتەی ئێمە تەنیا لە هۆی ئەوت□ ب□دوێین کە بوونەکەی – گەر بۆ خۆی بەدابڕاوی لێبڕوانرێت – تەنیا شیاوە، ناتوانین بەڕاستی هەبوونی شتان ڕوونبکەینەوە. وەلێ بەڕاستی بوونەوەر هەیە، بۆیە هەروەها هۆیەک هەیە و بوونی– گەر بۆ خۆی بەدابڕاوی لێبڕوانرێت – سەرجەم شتە شیاوەکان زەروور دەکات. ئەو هۆیە دەبێت لە زنجیرەی هۆکان کە ئێمە تا ئێستا لێمان ڕوانیون، جیاواز بێت. ئاخر ئەو ناشێت لە هەبوونی خۆیدا بەندبێت بە شتێکی دیکەوە، بەڵکو دەبێت لە خۆیەوە هەبێت. بۆیە بوونەوەرە-زەرووری (واجیب ئەلوجود) هەیە کە هەموو شتێکی دیکە دەهێنێتە ئاراوە و بە زمانی ئایینی ناو دەنرێت خودا.

کەواتە لە ڕوانگەی ئیبن سیناوە بە ساغکردنەوەی هەبوونی شتێکەوە هەروەها گریمانەی هۆیەکی یەکەمین و بەزەرووری هەبوو و بەزەرووری کاریگەر گرێدراوە. ئاخر تەنیا گەر هۆیەکی بەو چەشنە لە بنەڕەتی بووندا بێت، ئیدی ڕووندەکرێتەوە کە شتە بەڕێکەوتەکان / شیمانەییەکان (کۆنتینگێنتەکان)، کە ئێمە لە جیهاندا دەرکیان دەکەین، بەگشتی هەن. وەلێ ئەم گریمانەیە سەرئەنجامێکی دیکەشی هەیە: گریمانەکە نەک تەنیا زەروورەی هەبوونی خودا لە خۆ دەگرێت، بەڵکو ئەو واتایەش دەگەیەنێت کە هەر شتێک لە لایەن ئەوەوە وەک ئەنجام بخرێتەوە، بەزەرووری بە هەبوونی ئەوەوە گرێدراو دەمێنێتەوە. کەواتە دەبێت شتەکان کە لە لایەن ئەوەوە دەهێنرێنە ئاراوە، هاوکات لەتەک ئەودا هەبن (چونکە ئەنجامی ڕاستینە لە هۆکەی جیاناکرێتەوە). وەلێ خودا لە ئەزەلەوە هەیە، چونکە ئەو، وەک ئێستا بینیمان، بوونەوەرە-زەرووری□ییە. کەواتە جیهانیش هەمیشە هەر لە ئارادا بووە (ئەزەلییە – و)، چونکە بوونی ئەو لە ئەزەلەوە لە لایەن خوداوە وەک ئەنجام خراوەتەوە.

ئیبن سینا بەهۆی ئەم دەرئەنجامەوە ڕەخنەی توندی ئاڕاستەکرا، ڕەخنەی ئەوەی لێگیرا کە دژبێژیی دەربڕینەکانی نێو قورئان دەکات و ڕێژەیەتی بە جیاوازییە بنەماییەکەی نێوان خودا و ئافرێنراو (مەخلوق) دەدات. وەلێ ئەمە بە هیچ شێوەیەک مەبەستی ئەو نەبوو، بەڵکو مەبەستی هزرینی ئەو کارکردن بوو لە جیاوازیی ئۆنتۆلۆگییانەی خودا و ئافرێنراودا تاکو تێگەییانە وردتر لەوەی پێشتر ئەنجامدرابوو د□ربیخات. بە تێگەیشتنی ئیبن سینا خودا تاکە بوونەوەرێکە کە بەزەرووری هەیە. لە ڕەوشی ئەودا نابوون نەشیاوە، چونکە هەبوون وەک پێویست سەر بە کرۆکێتی (وەک بوونەوەرە-زەرووری). بە پێچەوانەشەوە مەسەلەکە پەیوەند بە سەرجەم

بوونەوەرانی دیکەوە بە چەشنێکە کە ئەوان هەروەها شیمانەی نابوونیان هەیە. کەتواری هەبوونیان لەنەو ئەوان خۆیاندا نییە، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ هەیەکی دەرەکی کە هەبوونیان زەروور دەکات. کەواتە جیاوازیی نێوان خودا و ئافرێنراوان جیاوازییەکی کاتەکی نییە (ئەزەلییەت بەرانبەر کاتەکیتی)، بەڵکو لەوەدایە کە ئافرێنراوان بە هەر شێوازێک بوونیان پێدەدرێت. لای خودا کرۆک و بوون، ئێسێنس و ئێکزیستێنس، یەکانگیرن، بە پێچەوانەشەوە لای سەرجەم بوونەوەرانی دیکە لە یەک جیابوونەتەوە، چونکە ئەمە سەبارەت بە شتێک کە داخۆ "چی" بێت یان بشێت "چی" بێت، ناتوانین دەربئەنجامێنین "کە" شتێکە بەڕاستی هەیە.
جگە لەوە ئەو جووتەگەیە نوێ نەبوو لەو واتایەدا کە هەروەک ئیبن سینا بە یەکەم جار هێنابێتییە نێوانەوە. کاتی خۆی ئەڕیستۆتەلیس لەوە ئاخفی بوو کە ئەمە دەتوانین جیاوازی لە نێوان کرۆک و بوونی شتێکدا بکەین. وەلێ ئەم جیاوازیکردنە لای ئەو تەنیا دەستوەژێک بوو بۆ شرۆڤەکردنی هزری، جیاوازیکردنەکە دەستوەژێک بوو بۆ دابەشاندنی ئەدگارە جیاوازەکانی بابەتێک، ئەویش کاتێک ئەمە جارێک لەوە دەهزرێین کە داخۆ بابەتەکە چی بێت، جارێکی دیکەش لە هەبوونی خودی بابەتەکە. بە پێچەوانەشەوە ئەڕیستۆتەلیس ئەو جیاوازیکردنەی لە ڕووی ئەنتەلەگییەوە بە نەشیاو دادەنا. ئاخر ئەنتەلەگی، بەگوێرەی پێناسەکەی، خۆی بە بوونەوەرەوە خەریک دەکات، بوونەوەریش هەموو شتێکی بەرجەستە دەگرێتەوە، ئەوە بەگومان بە شێوازی خۆیی لەرێبوونی (ئێکزیستێنسی). بۆیە تاکە شتە بەرجەستەکان (ئەوانەی کە ناودەنرێن "یەکەم گەوهەرەکان") بە ئەڕیستۆتەلیس فۆرمی کرۆکی نین و ئیدی بشێت بهێنرێنە نێو بوونەوە، بە پێچەوانەوە، ئەدگاری سەرەکییان ئەوەیە کە ئەوان لەگۆڕێن (existieren) و "پێش" هەر ئەوەکە یەکی دی (تەگە، ڕێگەی مەئریفە و بەگوێرەی کات) بوونیان هەیە (sind).

ئیبن سینا ئەوها ناهزرێت. ئەم لە گۆشەنیگایەکی دیکەوە لە بوونەوەر دەڕوانێت. بەگومان ئەمیش پێشمەرجێک دادەنێت: شتان هەن (بەوانە سەرەوە)، وەلێ شتان بە ئەو بنەڕەتییانە لەگۆڕێ نین (کەواتە یەکەمین گەوهەرەکان نین لە مەغزایەکی ئەڕیستۆتەلیانەدا)، بەڵکو ئەنتیتەی (قەوارەی) بەڵێکەوتن و گەرەکە پرسیار لە بارەی بنەڕەتیان بکرێت. ئیبن سینا لە ڕەوتی خەریکبوونیدا بەم پرسیارەوە گەڕان بە جیاوازیکردنێک دەدات کە ئەڕیستۆتەلیس نەیدەناسی. جیاوازیکردنەکە کاتەگۆریانە دوو کایەی بوون لە یەک جیادەکاتەوە: لە لایەک خودای بە خۆ هەبوو ی بەزەرووری-هەبوو کە کرۆکی هاوکات

هەبوونیشی لە خۆ گرتووە، لە لایەکی دی ئافرێنراو□ ب□□ک□وتە بەشیمانەیی-هەبووەکان، وەلێ کرۆک و لێرەبوون لای ئەم ئافرێنراوانە لە یەکدی جیادەبنەوە. بەمەش ئیبن سینا دیشۆتۆمییەکی (دووفاقییەکی) نوێی هێنایە نێوانەوە، بەڵێ بەگشتی گۆڕانی بە مێتافیزیکێکی نوێ دا. ئێستا ئەم مێتافیزیکە بەند نییە بەو پێشبینییانەوە کە ئەڕیستۆتێلیس (و نوێپلاتۆنییەکان) گۆڕانیان پێدابوون، بە پێچەوانەوە شر□ق□ی ترادیسیۆنیانەی بوون بەو ئاڕاستەکارییە کۆنسێپتییانەوە (بەتایبەتی هینی ئەزموونکردنی کۆنتینگێنس و دانانی خوداوە لە سەنتەردا) گرێ دەدات کە تیۆلۆگیی ئیسلامی فۆرمولەی کردبوون.
بەقەد ئەوەش دەنگدانەوەی مێتافیزیکی ئیبن سینا لە ناوچەی کولتوری ئیسلامی (و ئەوروپای لاتینی)دا لای فەیلەسوفان و تیۆلۆگان مەزن بوو. وەلێ کەمێک ئەوە لەبیرچۆتەوە کە هەر خودی ئیبن سینا هەروەها پاڵهێزی وروژێنەری گرنگی بۆ کەرتەکایەی دیکەی فەلسەفە هەبووە. ئەمە بەتایبەتی پرسیارەکانی پسیکۆلۆگی دەگرێتەوە. گەر دیدێک ئاڕاستەی لیستی کارەکان بکەین، دەبینین کە ئەو پرسیارانە ئەویان بەدرێژایی ژیانی خەریک کردبوو. ئەو بەردەوام سەرلەنوێ هەوڵی دەدا سەرنجی خوێنەرانی بەلای پرسی دەروونی ڕاسیۆنالدا ڕابکێشێت، چونکە بە دیدی ئەو سەرجەم پرسیارە بنەڕەتییەکانی بوونی مر□ق (شوناس، بنەڕەت و دوایەمین مەغزای ژیان) بە دەروونی ڕاسیۆنالەوە بەستراون.

ئیبن سینا لە پسیکۆلۆگیشدا جەخت لە پێشتریی هۆشەکێتی دەکات. چۆن ئۆنتۆلۆگییەکەی لە زانیارییە دەرکییەکانەوە دەرنەچوو، بەڵکو تێگەی ئاپریۆریی□انەی وەک دەرچە دانا، بە هەمان شێوە دەروونناسییەکەی لەسەر بناغەی جەختییەکی زەینمەندانە (ئینتەلێکتوێل) بنیاتدەنێت نەک لەسەر بناغەی دەرککردنی دەرکەوەرەکان. ئەمە بەتایبەتی لە لێهزرینێکدا ڕووندەبێتەوە کە وەک ئەرگومێنتی “مر□قی فڕۆک” ناوبانگی دەرکردووە و لە “ئەلشیفا”دا، هەروەها لە تێکستی دیکەی جیاوازدا، دەبینرێت، وەلێ ئیبن سینا بەتایبەتی ڕۆشنتر وەک لە هەر جێیەکی دی لە “ئەلئیشارات وەلتەنبیهات”دا دای□□□ژ□ت. لە جێیەکی گرنگی ئەم نووسینەدا هاتووە:
“بگەڕێرەوە بۆ لای خودی خۆت و لەوە بهزرێ … کە داخۆ بتوانیت نکۆڵی لە لێرەبوونت و خودت بکەیت. من مەبەستم لەوە نییە کە ئەمە تەنیا بۆ لێڕوانەرێکی ئاگامەند د□ل□و□ت. تەنانەت نووستوو□ک یان مەستبوو□ک بە مەی هەرگیز کرۆکی / خودی (زاتی) خۆی لێ بزر نا بێت،

جا گەر تەنانەت لە زاكیرەیدا هەردەم دەروونێكی ئەوی نەبێت. (هەی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ:) گەر تۆ پێشبینی بکەیت کە کرۆکت / خودت هەر لە سەرەتاوە بە زەینێکی سەلیم و پێکهاتەیەکی سەلیم (واتا تەواو پێگەیشتوو) چێبووە، (گەر تۆ هێشتا هەر پێشبینی بکەیت) کە خودت ئەوها سازاوە کە نەتوانێت بەشە (جەستەییە)کانی خۆی ببینێت و چوارپەلی بەر یەک نەکەون، بەڵکو جیاکراوە لە یەکدی و بۆ ساتێک لە هەوای واڵادا هەڵواسرابن، ئەوسا دەشێت بتوانیت تێبگەیت کە کرۆکت / خودت لە هیچ شتێک بێئاگا نییە – جگە لەوە کە ئەو لەگۆڕێیە (existiert)”.

ئیبن سینا پرسیارێک بەم لەهزرینەوە گرێ دەدات: ئایا ئەمە لە ڕاستیدا بۆ چی دەرکی خۆمان دەکەین؟ ئەوە هەڵبەتە نەک بە دەرکەوەرەکانمان، بە کردارێک، بەڕێی لەشەوە، ئەوە بە هیچ شێوەیەکیش بە دەستوەژێکی یاریدەدەری دەرەوەی کەسمان ڕوونادات، نەخێر، بەڵکو هێزێکی ناجەستەیی هەڵگری خودئاگاییمانە و ناوی دەنێین دەروون. ئەوە دەروونە کە بەسەر لەشماندا سەروەرە و دەیئاژوێت؛ ئەو لەنێو ئەمە خۆماندایە، هەروەها هەردەم یەکە.
بەڵێ، وەک چۆن ئیبن سینا لە کۆتاییدا دەیخاتە پێش چاوانی خوێنەرانی، ئەو بە هیچ شێوەیەک لە ئەمە جیاناکرێتەوە، چونکە: “ئەو لە ڕاستیدا تۆیە”.

مەبەستی ئەرگومێنتەکە ڕۆشنە: دەیەوێت بە بەڵگەوە هەبوونی کرۆکێک / خودێک لە هەر مرۆڤێکدا بسەلمێنێت. ئەم خودە هەردەم لەگۆڕێیە، تەنانەت لەکاتی نووستن (ئەمە ترۆپکێکی تیژکراوەیە دژی تیۆلۆگەکانی ئیسلام) و هەروەها لە ڕەوشی مەستیدا، ئەمەش لە دابی دێرینەوە ناومانناوە “دەروون”. بێگومان چەند سەرئەنجامێکیش بۆ هێڵی سەرەکیی ئەرگومێنتەکە تێکەڵ دەبن، چونکە ئیبن سینا نایەوێت تەنیا بە بەڵگەوە بیسەلمێنێت کە ئەمە دەروونداریین، بەڵکو هەروەها دەیەوێت پێشانی بدات کە چۆن دەروون پێکهاتووە، لەبەرەشدا ئەمە ئەزموونی چەند تایبەتمەندییەکی تەواوکەری یەکدی دەکەین: یەکەم، دەروون ناجەستەییە (ئاخر سەلماندنی بەند نییە بە دەرککردنی دەرکەوەرەکەوە)؛ دووەم، دەروون سەربەخۆیە لە لەش (و بۆیە دەتوانێت دوای مەرگ بمێنێتەوە)؛ سێیەم، دەروون تاکەکەسییە (ئیندیڤیدوەڵە)، چونکە نەک تەنیا لای هەر تاکە مرۆڤێک شیاوی سەلماندنە، بەڵکو هەروەها بریتییە لە خود و تاکەکەسیتیی ئەو.

بەمەش ئیدی پرسێک دەڕاستنێرێت: دەبێت سەرجەم هزرین لەبارەی مرۆڤ لە دەروونی ڕاسیۆنالەوە دەربچێت کە “سەرەتا”ی مرۆڤە، چونکە ئەمە کە مرۆڤ وەک کەس و سەبژەکتی هزرقان بنیاتدەنێت؛ دەروونی ڕاسیۆنال هاوکات هەڵگری دوایەمین مەبەستی ژیانی مرۆڤە، چونکە کرۆکی

ڕاستینە و لەناونەبری ئەوە. گەر مرۆڤ لە ڕەوتی ژیانیدا بۆی بلوێت دەروونی ڕاسیۆنالی خۆی بە یاریدەی مەئریفە کامیل بکات، ئیدی بەو ئامانجە دەگات کە بۆی دەستنیشانکراوە، ئەوسا ئیدی بە بەختیاریی ئەبەدی شاد دەبێت – وەک خەڵاتێکی شایستە بە ئەو کۆششە هەشەکییانە کە ئەو تاکەکەسییانە ئەنجامی داون (نەک وەک ئەنجامی ژیان لە دەوڵەتێکی نموونەییدا، وەک چۆن فارابی گۆتبووی).
ئیبن سینا بە پەیڤی جەختلەکەر، پەیڤی تا ڕادەیەک بانگەوازدەر بۆ ڕامان و ئەزموونکردنی میستیکی، ڕێگەی دەروونی ڕووەو مەئریفە داڕشت (بەتایبەتی لە کۆتایی “ئەلئیشارات وەلتەنبیهات”دا). ئەمە بوو بە هۆیەک کە هەندێک ڕاڤەکاری مۆدێرن تانوتی نوێنەرایەتیکردنی دوو ڕێبازی لێبدەن: ڕێبازێکی ڕاسیۆنال کە بەگوێرەی فەلسەفەی ئەڕیستۆتەلیس ئاوەڵا دەبێت و لە “ئەلشیفا”دا دەگات بە ترۆپکی خۆی، ئەوجا ڕێبازێکی “باڵاتر”ی دانایی کە میستیک و نەزەری ڕاستەوخۆ ئیلهامیان پێبەخشیوە؛ ئەمیان، پەیوەندکراو بە نووسینێکی سەردەمی درەنگتریەوە (بە ناونیشانی خۆرهەڵاتییەکان کە بەشی هەرە زۆری بزر بووە) وەک “فەلسەفەی خۆرهەڵاتی / مەشریق” دیاری دەکرێت. وەلێ ئەمڕۆ دەتوانین ببێژین کە ئەم جۆرە ڕاڤەکردنە بەسەرچووە. ئاخر هیچ نیشانەیەک بۆ ئەوە لەگۆڕێ نییە کە ئیبن سینا لە هیچ کاتێکدا لە چێوەی ئەو جۆرەی ئەرگومێنتهێنانەوە دەرچووبێت کە ئاوەزمەندانە شیاوی لێتێگەیشتنە. بە پێچەوانەوە ئەوە ڕاستە کە ئیبن سینا لەو شیمانانە توێژییەوە کە ئەم چێوەیە دەیانخاتە بەردەم، ئەمەش بەو ڕاستییە خویا دەبێت کە ئەو لە کارەکانیدا نەک تەنیا بە شێوەی جیاوازی داڕشتن کاری دەکرد (بەڵگەهێنانەوەی سیلۆگیستی، “ئیشارات”، “وەبیرهێنانەوە”، ئالێگۆری و هتد)، بەڵکو ئەمە هەروەها بە ڕێبازی مەئریفەکەی خودی ئیبن سینا ڕووندەبێتەوە، کە هاوفەرمییانە بنیاتی نەناوە، بەڵکو ڕێ بە شێوازی جیای ڕاسیۆنالێتی دەدات.

یەکێکی شێوازەکان بەو ڕێگەیەی مەئریفە دەگونجێت کە ئەمە لەم نێوانەدا لە ڕێبازی ترادیسیۆنیانەی زەینەوە دەیناسین. ئیبن سینا لێرەدا لەسەر ئاڕاستەکارییەکانی کندی و فارابی دەڕوات (…)، چونکە ئەمیش هاوشێوەی ئەوان چوار پلەی تێگەیشتن وەردەگرێت، هەندە نەبێت کە جیاواز لە ئەوان ڕاڤەیان دەکات. دەبێت بەگوێرەی دابەشاندنەکەی ئیبن سینا ئەم چوار قۆناغەی پرۆسەی مەئریفە جیابکەینەوە: زەینی شیمانەیی / هێزەکی، واتا توانستی پەتیی مرۆڤ (هەروەها زارۆکیش) بۆ هزرین کە جارێ گۆڕانی نەبینیوە؛ زەین بە ڕیزبەندیی پێکهێنراوییەوە کە لە پریما ئینتێلیگیبلیا، واتا لە تێگە

“ئاپریۆری”یەکان” (بوون، شت، شیمانە، زەروورە و هتد) و هەروەها لە پرنسیپە بەڵگەنەویستەکان (یاسای سێیەم بەدەرکەر و هتد) بە ئاگا هاتووە؛ زەینی کردەکی (ئەکتوەل) کە هەروەها لە سێکوندا ئینتەلیگیبلیا (تێگە لێکدراوەکان، بەڵگە و هتد) تێگەیشتووە؛ ئەوجا زەینی بەدیهێنراو کە تێیدا دەروونی ڕاسیۆنال خۆی وەک هزرکەری کردەکی و بەتەواوەتی زانەر ڕیالیزە دەکات. بەمەش هەر چوار پلەکە (نەک سێ پلە وەک لای کندی و فارابی) دەدرێنە پاڵ ڕێگەی مەئریفەی تاکە مرۆق. بە پێچەوانەوە زەینی چالاک کە ئیبن سیناش گەردوونییانە ڕاقەی دەکات، لای ئەو لە ڕیزی قۆناغەکانی مەئریفەدا نییە، بەڵکو وەک لایەنی پێنجەم (یان پرنسیپی ڕێبەر) بەرانبەریان دایدەنێت.

بێگومان ئیبن سینا هەروەها ئاشنای شێوەیەکی دیکەی ناسینە و ناوی دەنێت ئینتوئیتسیۆن (حەدەس). ئەمە هەندێک جار تێڕوانینێکی ئەوتۆی لەتەک خۆیدا هێناوە کە مەبەستی ئەو لەم شێوەیەی ناسین نەزەری نا-ڕاسیۆنال و میستیکی بێت، کەچی ئەوەی ڕاستی بێت باڵاترین فۆرمی ڕاسیۆنالێتییە، ئەویش چونکە ئیبن سینا کۆنسێپتەکەی لەسەر تێگەی ژیریی ئەڕیستۆتەلیس (بە گریکی: ئانخینۆیا، بە ئەرەبی: زەکائ) بنیات دەنێت. ئەو لەم تێگەیەوە گەڕان بە تێگەیشتنێک لە بارەی ناسین دەدات کە ڕۆشنتر توانستە ڕاسیۆنالەکان دەردەخات. کە حەدەسی هەبێت، ئەو کەسە بەسانایی لە سەرجەم تێگەکان و سەرجەم پەیوەندییەکانی سەلماندن (بەتایبەتی لە نێوانەتێگەی سیلۆگزمێک) تێدەگات. ئەو کەسە خۆی بە هیچ شێوەیەک لەو ئۆپەراسیۆنە لۆگیکییانە لانادات کە ئێمە لە “ئۆرگانۆن” و ڕاقەکردنەکانییەوە دەیانناسین، بەڵکو خێراتر لەوەی کە باوە بە نێویاندا ڕەتدەبێت. بەڕاستیش ئیبن سینا ڕوونی دەکاتەوە، هەمیشە سەرلەنوێ مرۆقان هەن کە تێڕوانینەکانیان زۆر لە زانینی مامۆستایان و هاوچەرخانیان تێدەپەڕن. ژمارەیەکی زۆر لە فەیلەسوفانی ڕابردوو سەر بەو کەسانە بوون، پێش هەموویان ئەڕیستۆتەلیس، بەبێ گومان ئەو خۆیشی، وەک چۆن لە هەندێک جێی ئۆتۆبیۆگرافییەکەیدا دەردەکەوێت.

جگە لەوە کۆنسێپتی حەدەس دەرفەتی جیاکارییەکی دیکە بە ئیبن سینا دەڕەخسێنێت. ئەمیان پەیامهێنی (پێغەمبەرێتی) دەگرێتەوە کە لە جقاکی ئیسلامیدا هەروەها وەک ڕێگەی مەئریفە ناسێنرابوو، بۆیە دەبوو لە تیۆرییەکی مەئریفەدا کە نیازی بەهەندوەرگرتنی سەرجەم شێوەکانی زانینی هەبێت، ئاوڕ لە ئەمیش بدرێتەوە. فارابی ئەم پرسەی بەوە ڕوونکردبۆوە کە پەیامهێنان توانستێکی زۆر تایبەت

بەهێزی پێشبینیکردنیان هەیە، ئەمەش دەرفەتی بۆ ڕەخساندوون کە سروش (واتا وێنە و هێما) لە زەینی چالاکەوە وەربگرن و بیگەیەنن بە لایەنگرانیان. بەگومان ئەم ڕوونکردنەوەیە لەنێو چێوەی کۆنسێپتی ئاییندا لای فارابی (…) لۆگیکی بوو، وەلێ هاوکات نیشانەی ئەوەش بوو کە فارابی ڕێزێکی تایبەتی لە پەیامهێنان نەدەنا، بۆیە کاریگەری و توانستی نەزەری ئەوانی لەسەر ئاستی توانستی پێشبینیکردن سنووردار کرد. لەبەر ئەم هۆیە ئیبن سینا هەنگاوی نا تاکو پەرە بە تێگەیشتن لە پەیامهێنی بدات، لێرەشدا گۆڕانکارییەکی گرنگی کۆنسێپتیانەی ئەنجام دا کە بریتی بوو لە وەرگرتنی دوو ئاستی پەیامهێنی. یەکێکیان بەو توانستە دەگونجێت کە فارابی دایڕشتبوو. کەواتە لێرەش سەرلەنوێ مەبەست لە شکۆفەی تایبەتی توانستی پێشبینیکردنە کە توانا بە پەیامهێنان دەدات وێنە و هێما لە زەینی چالاک وەربگرن. ئاستەکەی دیکە بە پێچەوانەوە ڕاسیۆنالە. ئاخر بە دیدی ئیبن سینا زەینی پەیامهێنیش (واتا دەروونە ڕاسیۆنالەکەی) لە پەیوەندیدایە بە زەینی چالاکەوە وەک ڕێبەری سەرجەم پرسە هۆشەکییەکان. بۆیە پەیامهێن نەک تەنیا لە شێوەی هێما و دەروێنەی بەشێکیدا ڕاستی دەناسێت، بەڵکو هەروەها وەک پاشهاتی دەرئەنجامگیری و سەلماندن کە چواندنی گشتگیریان هەیە، کەواتە لەو شێوە بورهانییەدا (دێمۆنستراتیڤەدا) کە فەیلەسوفەکان بایەخی پێدەدەن. بەگومان پێویست نییە کە پەیامهێن زۆر تێبکۆشێت بۆ ئەوەی فێری هەر ئەرگومێنتێک و یەک بە یەکی سیلۆگیزمەکان ببێت تاکو ئیدی لە ڕاستی تێبگات؛ ئەوە پێویست نییە چونکە پەیامهێن خاوەنی حەدەسە، بۆیە -هاوشێوەی مامۆستایانی نێو فەیلەسوفان – هەر لە یەکەم تێگەیشتندا پەی بەوە دەبات کە گۆتەیەک لە چ پەیوەندییەکی لۆگیکیدایە.

نموونە زۆر بەجوانی پێشانی دەدات کە چۆن ئیبن سینا لەو چاوەڕوانییە جیاواز و دەستپێکە هزرییە (ئایینی و تیۆلۆگی و فەلسەفییانە) دەدوێت کە ڕووبەڕووی بووبوونەوە، لێرەشدا ناخزێتە ڕاڕاییەوە لە نێوانیاندا و وەک ئەلتەرناتیڤی هاوبەها لێیان ناڕوانێت. هەمیشە فەلسەفە چێوەی کۆنسێپتیانەی ئەو دەمێنێتەوە. وەلێ ئەم فەلسەفەیە، لە ڕووی کایەی بابەت و ئاگایی کێشەکانەوە بەربژێر نییە، بەڵکو کراوەیە بە خواستە ئاینی و پرسیارکردنە تیۆلۆگییەکان. ئەمە دەشێت – جگە لە پەیامهێنی – بە ڕیزێک پرسی دیکە بسەلمێنرێت (نوێژ، خەون و هتد). وەلێ پێدەچێت ئەم پرسە ئاشکراترین بێت، گەر بڕوانین کە چۆن هەڵوێستەکە سەرکەوتووانە لە مامەڵەکردن لەتەک قورئاندا بەجێدەگەیەنرێت.

نموونەیەکی جوان بۆ ئەم مامەڵەکردنە بریتییە لە جۆری تەئویلکردنی

سورەتی 24 (ئەلنور – و)، ئایەتی 35، لە لایەن ئیبن سیناوە. لەو ئایەتەدا دەگێترێت: "ئەڵڵا نوری ئاسمانەکان و زەمینە، نوری ئەو هاوشێوەی تاقێکە چرای تێدا داگیرسێنرابێت، چراکە لە گڵاسێکی شووشەییدا بێت، گڵاسەکە هێندە درەوشاوە بێت هەروەک ئەستێرەیەکی تروسکەدار بێت، (چراکە بە زەیتی) دارزەیتونەکی پیرۆز داگیرسابێت کە نە خۆرهەڵاتی و نە خۆرئاواییە، و زەیتەکەی نزیکەی ڕووناکی دەخاتەوە بەبێ ئەوەی هەرگیز ئاگری بەرکەوتبێت – نور لەسەر نور..."(1).

ئەم ئایەتە بە درێژایی کات چەندین جار تەئویلکراوە، لەرەشدا هیچ هەشسووەهێنەر نییە کە لە نەویاندا ڕیزێک تەئویلی میستیکی یان غەیبانی هەیە. وەلێ ئایەتەکە بە ئیبن سینا (بەگوێرەی "ئەلتەئشیرات وەلتەنبیهات") "ئاماژەیەکە" بە ڕاسیۆنالێتیی ئەمە: ئەو – بە ئاللێگۆری – ئەدگاری تایبەتی مەئریفەمان دادەڕێژێت. ئاخر بە دیدی ئیبن سینا هەر بابەتێکی ناوبراوی نەو تێکستەکەی قورئان دەتوانێت توخمێکی گرنگی تیۆریی مەئریفەکەی ئەو دیاری بکات: "نور" هەمای مەئریفەیە، "ئاگر"ەکە هەمای زەینی چالاکە، "چرا"ی نەو "تاق"ەکە کە تێیدا ڕووناکی دەخرێتەوە، هەمایە بۆ زەینی شیمانەیی تاکە مرۆڤ؛ بۆ ئەوەی زەینی شیمانەیی دابگیرسێت، پەیوەستی بە زەیت یان بە "دارزەیت"ە و بەمەش مەبەست لێ لەهزرینی ئەمەیە. ئەوجا "زەیت"ێکی دیکە لەوەدایە کە "نزیکەی ڕووناکی دەخاتەوە بەبێ ئەوەی هەرگیز ئاگری بەرکەوتبێت". ئەمیان هیچی دیکە نییە جگە لە ئینتوئیتسیۆن / حەدەس. وەلێ ئەمە بە بڕوای ئیبن سینا – وەک چۆن ئێستا دەزانین – تەنیا مەرکی فەیلەسوفە بەواتاکان نییە، بەڵکو هاوکات مەرکی پەیامهێنانیشە.

تێبینیی وەرگێڕ:

(1) بۆ وەرگێڕانی ئەم ئایەتە سوودم لە وەرگێڕانەکەی هەژار موکریانی وەرگرتووە.

گلۆسار

ئاللێگۆری: واژەیەکی گریکییە بەواتای "زمانی ڕووپۆشراو"، لەبەر ئەوەی وێنەیانە دادەڕێژێت، ئەوا هاوشێوەیی لە خوازە / مەتافۆر هەیە، وەلێ تایبەتمەندییەکەی بە تایبەتی بە بەراورد لەتەک سیمبۆلدا ڕووندەبێتەوە. سیمبۆل تەنیا یەک ئەدگاری هەیە: تایبەتێتی دەکات بە گشتێتی ("دڵ" بریتییە لە هەمای "خۆشەویستی"). ئاللێگۆری بە پێچەوانەوە داڕشتنی وێنەیی تێگەیەکی ئەبستراکتە،

کەواتە گشتێتی دەکات بە تایبەتێتی و بەزۆریش بە کەساندن دایدەڕێژێت، کە دەشێت لە نێویدا چەند سیمبۆلێک هەبن و تەئویل بکرێن؛ بۆ نموونە لە شێوەسازیدا تەگەی یان گشتێتیی “مەرگ” دەکرێت بە پەیکەرێکی ئێسکی کە داسێکی بەدەستەوە گرتووە.

ئاپریۆری: تەگەیەکی تایبەتیی کانتە لە “ڕەخنەی ئاوەزی پەتی”دا، بە واتای: پێشئەزموونی بە پێچەوانەی ئاپۆستریۆری = پاشئەزموونی. لەم ڕوانگەیەوە ئەمە دەشێت لە لایەک تەنیا بەهۆی زەینی پەتییەوە مەئریفەمان هەبێت بەبێ ئەوەی دەرکەوەرەکانمان بناغەی بن، وەلێ لە لایەکی دیکەوە دەشێت مەئریفەمان دوای دەرککردن بێتە ئاراوە.

بەڕێکەوت: شیمانەیی. بڕوانە “کۆنتێنگێنت” لە خوارەوە.

بەشەکی (پارتیکولار): تەنیا بەشەکی یان ڕوویەکی شتێک دەگرێتەوە. “زیندەوەر” گشتگیرە، “کەتر” تەنیا کەرتەکە لەنێو زیندەوەراندا.

دەرکەوەر: بەگوێرەی “زاراوەسازیی پێوانە”ی مەسعود محەمەد سازێنراوە وەک تەگەیەک بۆ “سەنس”ی لاتینی کە ئۆرگانییە (هەست نییە!!)، وەک: دەرکەوەری بینین، بیستن، بۆنکردن، چەژتن، گرتن.

ئەکزیستەنس: لێرەبوون (Dasein)ی شتێک بەبێ ئەوەی جارێ بەوردی دیاریکرابێت.

ئێسێنس: (بەتایبەتی لە ئۆنتۆلۆگیدا) بریتییە لە کرۆکی، سروشتی ناخەکی یان ئەوها-بوونی شتێک.

ئەدەبیاتی لاوەکی: ئەو نووسینانەن کە بۆ نموونە لە فەلسەفەدا وەک توێژینەوە لەبارەی فەیلەسوفێکی بەواتا نووسراون. لێرەدا کارەکانی ئەو فەیلەسۆفە دەبن بە ئەدەبیاتی سەرەکی.

ئەزموونکردنی بەڕێکەوت: ئەزموونکردنی شیمانەیی نەک زەرووری. مەبەست لە ئەزموونکردنی شتەکان یان قەوارەکانە کە هەبوونیان یان نا-هەبوونیان نە زەروورییە و نە نەشیاوە (مەحاڵە).

فەلسەفەی خۆرهەڵاتی (مەشریق): فەیلەسوفەکانی بۆ نموونە بریتین لە کندی، ڕازی، ئیخوان ئەلسەفا، فارابی، ئیبن سینا، بە پێچەوانەی فەلسەفەی خۆرئاواییەوە (مەغریبەوە) کە بۆ نموونە فەیلەسوفەکانی بریتین لە ئیبن باجە، ئیبن توفەیل، ئیبن ڕوشد.

گەوهەر (زوبستانس): ئەوەکەیەک کە بۆ لێرەبوونی خۆی پێویستی بە لێرەبوونی ئەوەکانی دی نەبێت، بەڵکو خۆی بناغەی خۆی بێت.

گۆتە: لە لۆگیکی ئەڕیستۆتەلیسدا (هەروەها ناودەنرێت پرنسیپی دوو-بەهای ئەڕیستۆتەلیس) بریتییە لە پێکهاتەیەکی زمانییانە (ڕستە / دەربڕین) و پەیوەند پێوەی باش دەبێت کە لەبارەی بپرسرێت داخۆ ڕاست یان هەڵە بێت، کەواتە داخۆ لەبارەوەگۆتراو بگرێتەوە یان نەگرێتەوە.

هەڤرایەڵی (کۆنتێکست): مەبەست لە هەڤ-پەیوەستبوونەکە کە بابەتێک

/ ڕەوشێک / فێنۆمێنێک خۆی تێدا دەبینێتەوە و گەرەکە لە نێویدا بەهەند وەربگیرێت. بۆ نموونە: “ئەز دەڕۆم بۆ دوکان”، یان: “ئەز لە دوکانی باوکم خەریکی فرۆشیاریم”. بەم دوو ڕستەیە دەشێت دەربخرێت کە بە وشەی “دوکان” مەبەست لە چییە، ئایا مەبەست لە “شارۆچکە” یان “فرۆشگە” یەکە.

هزرپێگەیشتوو: (بە ئەڵمانی gebildet)، واتا کەسێتییەک کە بە خوێندنەوە، توێژینە و خۆپێگەیاندن بووە بە خاوەنی هۆشێکی پێگەیشتوو، کە دەشێت “ڕۆشنبیر” بێت (گەر خۆی لە گۆشەنیگای ڕۆشناییەوە پێگەیاندبێت)، وەلێ دەشێت “تاریکبیر” (بۆ نموونە فەیلەسوفێکی ڕەشبین) بێت.

ئینتوئیتسیۆن (حەدەس): ناسینی یان لێڕوانینی ڕوون و ئاشکرا وەلێ کتوپڕ و ڕاستوخۆی ڕەوشێک یان بابەتێک، ڕاستوخۆییەکەش نیشانەی ئەوەیە کە ناسینەکە/لێڕوانینەکە بە هزرین یان پەرچاندن بەدینەهێنراوە، واتا نا-دیسکورزیڤە.

کۆنسێپت: مۆدێل، بەرنامەی پوختی مۆدێلێک یان تیۆری□ک.

کۆنتینگێنت (ئاوەڵناوە)، ناوەکەی بریتییە لە: کۆنتینگێنتس، بە لاتینی “کۆنتینگێنتسیا”، واتا “ئەوە کە ڕوودەدات” یان “ڕێکەوت”. ڕوودان شیمانەییە، بەڕێکەوتە، کەواتا دەشێت شتێک ڕووبدات یان ڕوونەدات، بە پێچەوانەی ڕوودانی زەروورییەوە

میستیک: پڕنهێنی. جیهانبینییەکی ئایینییە کە تێیدا کەس کۆشش دەکات بۆ ئەوەی بە ڕامان و زوهد لەتەک خوددا یەکانگیر ببێت، بۆ نموونە لە تەسەوفی ئیسلامیدا.

ئۆنتۆلۆگی: جۆرێکی فەلسەفاندنە کە لە بارەی بوونی بوونەوەرەکان دەپرسێت.

ئۆرگانۆن: ناونیشانی نووسینە لۆگیکییەکانی ئەڕیستۆتێلیسە.

پرنسیپی بەڵگەنەویست (ئەکسیۆم): بنەڕەتێک کە بەڕەهایی وەک ڕاست ناس□□نراوە، یان ڕاستییەک کە پێویستی ب□ س□□لماندن، بەڵگەبۆهێنانەوە، نییە، هاوکات گۆزارە نییە و لۆگیکیانە دەرئەنجامێنرابێت. بۆ نموونە لە ئەندازەدا: لە نێوان دوو پ□نتدا تەنیا دەشێت ڕاست□□□ک ه□ بێت.

پریما ئینتەلیگێبلیا: ئینت□لیگیبل وەک ئاوەڵناو ئەوەیە کە تەنیا هۆشەکییانە بە زەین دیاری□کرێت، کەواتا ئێمە ناتوانین بە دەرکەوەرەکانمان دەرکی بکەین، وەک قەوارە هۆشەکییەکانی “بوون”، “شت”، یان “ئیدێ”.

ئێنتیتێ (قەوارە): واتا هەبوو، لەگۆڕێبووی بەرجەستە، وەلێ هەروەها کرۆکێکی هۆشەکیش. مەبەست لە یەک تاکە بوونەوەرە، بۆ نموونە کەسێک، بابەتێک، ڕووداوێک.

سیلۆگیزم: پێوەرناسی (عیلم ئەلقیاس)، کە ئەڕیستۆتەلیس گەڵانی پێدا و کلاسیکییانە (واتا کۆن-نەبوو) چەسپاندی. گەر ئەمە دوو پێشدانراومان / پرێمیسمان وەک سەرەستە و ژێرەستە هەبێت و هەردووکیان خاوەنی نێوانەتەگەیەک بن، ئەوا دەتوانین لەوەیان دەربئەنجامێنین. سەرەستە: سۆکرات مرۆقە؛ ژێرەستە: مرۆق بمرە؛ دەرئەنجام: سۆکرات بمرە. لە سەرەستەدا سۆکرات بکەرە / سەبژێکتە، مرۆق دراوەپاڵە / پرێدیکاتە؛ لە ژێرەستەدا مرۆق بکەرە، بمر دراوەپاڵە. مرۆق لە سەرەستە و ژێرەستەدا نێوانەتەگەیە.
تەگە: (بە ئەرەبی "مەفهوم"، بە ئەڵمانی "بەگریف / Begriff". ئەم واژەیە دەگەڕێتەوە بۆ جەمال نەبەز، ئەز لەبریی واژەی هەڵبەستقانییانەی "چەمک" بەکاریدەهێنم کە بەهۆی نادیاریی کرۆکییەوە نازانرێت چی دەگەیەنێت، بۆیە بەزۆریی خواوەکیلی یان ڕەوانبێژییانە بەکاردەهێنرێت.
خشتەی کۆنسێپتی (konzeptueller Rahmen): مەبەست لە بونیادێکی بەخشتەکراوە کە وەک زەمینەی توێژینەوە لە ڕەوشە یان لە فێنۆمێنە ئاڵۆزەکان دادەنرێت.
یاسای سێیەم بەدەرکەر: یەکێکە لە یاساکانی لۆگیکی ئەڕیستۆتەلیس کە دەبێژێت: لە نێوان بوون و نابوونی شتێکدا سێیەمێک ناشێت. شتێک یان هەیە یاخود نییە. گۆتەیەک تەنیا بە خۆی و پێچەوانەکەی چواندنی هەیە، چواندنی سێیەمێک نەشیاوە. بۆ نموونە: هەموو شتێک (گەردوون) دەبێت هەبێت یان نەبێت، یان: "گەردوون ئەزەلییە"، "گەردوون ئافرێنراوە"، سێیەمێک لە نێوان ئەم دووانەدا نییە.
زەین: هێزی هزرین
زەینی چالاک: ئەم تەگەیەی ئەڕیستۆتەلیس کە تا ئێستا لە داڕشتنی هزری هەندێک فەیلەسوفی ئیسلامیدا بەردەوام ئاماژەی پێدەدرێتەوە، ڕوونکردنەوەی وردتری بۆ پتر لێتێگەیشتن گەرەکە.
ئەمە لای ئەڕیستۆتەلیس دوو جۆر زەینمان هەیە و بریتین لە زەینی ناچالاک و چالاک، ئەم تێڕوانینەش بەندە بە جیاوازیکردنی نێوان "کەرەسە" و "فۆرم"ەوە. کەرەسە شیمانەییە، پۆتەنسیەلە، وەلێ فۆرم کردەکییە، ئەکتوەلە، و ئەڕیسۆتەلیس ناوی دەنێت "ئێنێرجێیا". هەردووکیان گەوهەرن (زوبستانسن). یەکەمیان لە تاکەکاندا دەردەکەوێت، بۆ نموونە یەک تاکی مرۆق، درەختێک، وەلێ دووەمیان (فۆرم) گشتییە و جۆر و ڕەگەزی یەکەم گەوهەر دیاری دەکات، بۆ نموونە: مرۆق، زیندەوەر. کەواتە گشتێتی / فۆرم لە تاکە شتەکان سەربەخۆ نییە، چونکە لە نێوان تاکێتی و گشتێتیدا، کەرەسە و فۆرمدا، پەیوەندییەکی هەئەنجامی (تەلیۆلۆگیانە) هەیە. لێرەدا دەرککردن دەستپێکی پرۆسەی مەئریفەیە.

سەرەتا دەرککردن فۆرمێک بە هەش دەناسێنێت کە لەناو شتێکی جیهانی ماتەریدا یە. ئەمە لێرەدا گشتەتییەکی سەرەتاییمان لەناو هەشدا هەیە و ئەڕیستۆتەلیس ناوی دەنێت "فۆرمی دەرکی". ئەوجا گەر هێزێک پێشبینیی هاوجۆر لەناو یادەوەریماندا کۆببنەوە، ئەوسا لەوێیان پێشبینیی دیکە دەسازێنین و گشتەتییەکیان بەرزترە لە گشتەتیی پێشبینییە دەرکییەکان. بۆ نموونە سەرەتا پێشبینیی ئاژەڵێکی تایبەتیمان هەیە کە ئەسپێکە. ئەم پێشبینییە بریتییە لە گشتەتییەک. گەر پاشان کۆمەڵێک پێشبینیی دیکەی لەم جۆرە کۆ ببنەوە، بۆ نموونە پێشبینیی ئەسپ، کەر، شێر، گورگ و هتد، ئیدی بەهۆی کارایی زەینەوە دەگەین بە پێشبینیی ئاژەڵ کە ئاستێکی باڵای گشتەتیی هەیە. ئەڕیستۆتەلیس ئەم پێشبینییە ناو دەنێت "تایبەتمەندیی زەینی"، وەلێ جارێ لە ناوەرۆکدا پێشبینییەکی دەرکییە و لەناو دەروونی نزمی بمردایە. ئەمە بریتییە لە زەینی ناچالاک کە پاشان زەینی چالاک (نووس) دەستی بەسەردا دەگرێت و لەوەی کرۆکی تێگەیی (ئیدیەل) دەردەکێشێت. کەواتە کرۆکی تێگەیی بەشیمانەیی (پۆتەنسیەل / هێزەکییانە) لەناو پێشبینییەکاندایە و زەینی چالاک دەیکات بە کردەکی (ئەکتوالیزەی دەکات). گەرچی زەینی چالاک بەبێ پێشبینییەکان ناهزرێت، وەلێ خۆی پرنسیپێکی ئافرێنەرە و بەبێ کاریگەریی پێشبینییە ماتەرییەکان گیان بە تێگەکان دەدات، چونکە هیچ شتێک پێی تێکەڵ نەبووە، بەڵکو سەربەخۆیە. لەبەر ئەم هەیە ئەڕیستۆتەلیس بە ئەزەلی و نەمری دادەنێت.

چاوپێکەوتنێک لەگەڵ شاعیری ئەمریکیی فیلیپ لیڤین.. وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

فیلیپ لیڤین لە ساڵی ١٩٢٨ لە شاری دیترۆیت لە ویلایەتی میشیگان لەدایک بووە و زیاتر لە پەنجا ساڵیشە خەریکی نووسین و بڵاوکردنەوەی شیعرەکانییەتی و ئەستاش خانەنشینە. هەروەها فیلیپ

لە سەرتاسەری ئەمریکادا و لە چەندین دامەزراوە وانەبێژی کردووە، کە دیارترینیان زانکۆکانی کالیفۆرنیا و فرەنسە و نیویۆرکن. ئەو خەڵاتانەی کە بە شیعرەکانی وەریگرتوون، چەندە زۆرن، ئەوەندەش بەناوبانگن. لەوانە خەڵاتی یادەوەری فرانک ئۆهارا، خەڵاتی شیعری لینۆر مارشال، خەڵاتی لیڤنسۆن، خەڵاتی نیشتمانی کتێب، خەڵاتی بازنەی ڕەخنەگرانی کتێبی نیشتمانی، خەڵاتی پۆلیتزەر بۆ شیعر و خەڵاتی شیعری ڕوت لیلی. هەروەها لیڤین لە هەردوو دامەزراوەی نیشتمانی بۆ هونەر و دامەزراوەی جۆن سیمۆن گوگنهایم زەمالەی پێبەخشراوە.

ئەمساڵ بەهۆی ئەوەی کە هەشتا ساڵەی لەدایکبوونی لیڤینە، دەرفەتێکی سەرەکی دەڕەخسێنرێت بۆ هەوادارانی شاعیر (خوێنەران، ڕەخنەگران و هاوتەمەنەکانی) کە ئاوڕێک لە ژیانی پیشەیی شاعیر بدەنەوە. ڕەنگە دیارترین ڕووداوی لەم جۆرە، بە ناوی "فیلیپ لیڤین: ڕێزلێنان لە ٨٠ ساڵەی لەدایک بوون" کە لەلایەن زانکۆی نیویۆرکەوە لە مانگی نۆڤەمبەری ساڵی پار ڕێکخرا. مەرجیش نییە وەک ڕووماڵکردنێکی کارەکانی لیڤین بێت کە لە ماوەی پێنج دەیەی ڕابردوودا ئەنجامی داون. ئەم دیدارە دەست دەخاتە سەر هەندێک بیرۆکە و توخمە سەرتاسەرییەکان کە لەناو زۆربەی شیعرەکانیدا هەن وەک گرنگیدان بە بابەتەکانی چینی کرێکار، شتێک کە لیڤین زۆرجار پێوەی پێیوەستە، دواجاریش پرسیارەکان و وەڵامەکانی شاعیر دەچنەوە ناو بیرکردنەوەکانی لیڤین سەبارەت بە شیعر و هونەر بە گشتی.

گفتوگۆکەمان کەوتە سبەینەی دوای ئێوارە کۆڕی لیڤین لەگەڵ شاعیران و ڕۆماننووسانی تر کە لە (فایف پۆینتس)(١)لە یانەی هونەری نیشتمانی لە شاری نیویۆرک بە ڕێزلێنانیان لە ٤ی ئایاری ٢٠٠٤ سازکردبوو. لیڤین بە جل و بەرگی ئاساییەوە چەند خولەکێک زووتر لەکاتی کۆبوونەوەکەمان کە کاتژمێر نۆی سەر لە بەیانیمان دانابوو، گەیشت. لیڤین دوای بەسەربردنی شەوێکی درێژی تارادەیەک دڵخۆش و نائاسایی پەیدا بوو و هات و لە تەنیشت پەنجەرەیەکی گەورە بەرامبەرم دانیشت کە ڕووی لە پارکی گرامەرسی بوو و بە ڕواڵەت ئامادە بوو وەڵامی هەر پرسیارێک کە هەمە؛ بداتەوە.

ڕومیانە: دوێنێ شەو لە کۆڕەکەت تێبینیم کرد دوو شیعرت خوێندەوە. چۆن بڕیار دەدەیت چی بخوێنیتەوە کاتێک دەست بەخوێندنەوە دەکەیت؟

فیلیپ لیڤین : من پێشوەخت بڕیاری خۆمم دابوو کە چ شیعرێک دەخوێنمەوە. لە ڕاستیدا شیعری سێیەمیشم هەبوو کە دەمتوانی بیخوێنمەوە، بەڵام نەمویست بیخوێنمەوە. ئەویش لەبەر یەک شت،

شیعرەکە کە تا ئەستا نەمخوێندووەتەوە. حەزیشم دەکرد ئەو شیعری سێیەمە بخوێنمەوە، کە لە هەردوو ئەو شیعرانەی کە خوێندمنەوە،زیاتر تایبەتە بەو شتانەی کە دەینووسم.
ڕومیانە: ئایا لە ئەستادا دان بەوەدا دەنێیت کە گرژییەک یان هەستێکی جیابوونەوەیەک هەیە لەنێوان ئەو سەرکەوتنەی کە بەدەستت هێناوە لەگەڵ ئەو بابەتانەی کە زۆرجار دەستوپەنجەی لەگەڵدا نەرم دەکەیت ؟ ئایا لەوەدا هیچ ناکۆکییەک نابینیت؟
فیلیپ لیڤین : نەخێر.

ڕومیانە: ئایا پێتوایە پێویستە نووسەران یان هونەرمەندان یان هەر کەسێکیتر ڕێک وەک بابەتی نووسینەکانیان ژیابن یان بژین؟
لیڤین: نەخێر، ئەگەر تۆ بەپێی پێویست باش بیت. شەکسپیر هەرگیز نە پاشا و نە ڕۆمانیش نەبووە و لەگەڵ ئەوەشدا توانی لەسەریان بنووسێت.

ڕومیانە: لە کۆڵەکەی ئەم دواییەدا، نەتاشا ترێثوای (٢)تەی وەک شاعیرێکی چینی کرێکار وەسف کرد. نەتاشا ئەو وشانەی بەکارهێنا. هەستت چۆنە کە لەو کاتە بەو شێوەیە وەسف دەکرێیت؟
فیلیپ لیڤین : زۆرجار، ڕاستی دەکەمەوە. من لە چینی کرێکار نەهاتووم. من لە چینی ناوەندەوە هاتووم. کاتێک زۆر بچووک بووم باوکم کۆچی دوایی کرد، دایکم ناچار بوو ببێتە ژنێکی کرێکار. بەڵام بەهاکانی ماڵەکەمان تا ڕادەیەکی زۆر بەهاکانی چینی ناوەندی ئەمریکی بوون کە پێشتر دیاریکرابوون، بۆیە ئەمە چینی ناوەڕاست بووین–بەڵام بەبێ هیچ پارەیەک. نازانم ناوی چی لێ بنێم. دایکم سوعبەتێکی خۆشی هەبوو. بەردەوام دەیگوت "یەکێک لە هەڵەکانی فیلیپ ئەوەیە نیشان بدات کە جووڵەی کۆمەڵایەتی لە ئەمریکادا هەیە. ئەو لە چینی ناوەڕاست لەدایکبووە، ئەستاش، بەرەو چینی کرێکار دابەزیوە. هەمووی بە هەڵە تێگەیشتووە." دایکم تا بەڕێی سوعبەتچی بوو. "بیرەکە ئاوهایە" فیلیپ، بەرەو سەرەوە دەڕوا نەک بەرەوخوارەوە."

ڕومیانە: لەئاست پەیوەندییەکانی نێوان چین و شیعر، تۆ هەست بەچی دەکەیت؟
فیلیپ لیڤین : پێموایە پەیوەندییەکە بەردەوام کەم دەبێتەوە. دەتوانم بڵێم کە سەردەمێک لە ئەمریکادا هەبووە کە بەشێکی زۆری شاعیرە گەورەکانمان، ئەوانەی لانیکەم شاعیری دانپیانراو بوون، لە پاشخانێکی تایبەتەوە هاتوون بۆ نموونە ئایڤی لیگ و (٣)پەیوەندییان بە سەرنووسەرەکان و بڵاوکەرەوەکانی نیویۆرکەوە

هەبوو کە ئەوانیش لە هەمان پاشخانەوە هاتبوون. ئەوکاتی شاعیرانی بیتس(٤) لە گۆڕەپانەکەدا دەرکەوتن وەک ئالن گینسبەرگ و گاری سنایدەر و چاپخانە بچووکەکان سەریان هەڵدا و چاپخانەکانی زانکۆش کەوتنە ناوەوە و ئیتر ئەوانیش فێری دابەشکردنی کتێبەکانیان بوون و ئەو خەڵکانەشی لە ویلایەتەکانی ئەرکەنساس، تەکساس، کالیفۆرنیا یان لەهەر جێیەک ژیاون و لەدایک بوون و یان کە لەم شوێنانە چووەتە قوتابخانە یان بە هیچ شێوەیەک نەچووە. ئێستا هەموو شتێک گۆڕاوە. پێموایە تەنانەت ئەکادیمیای شاعیرانی ئەمریکاش کە تا نزیکەی دە ساڵ لەمەوبەریش بە تەواوی و بە تایبەت لەلایەن یانەی کوڕانی پیرەوە قۆرخ کرابوو، بەڵام ئیتر ئەمەش نەما. (٥)پێویستە ئەوەش بڵێم کە گەلێ سەختە بەم باشوورییەکان بهێنمە ناوەوە. من بێئەوەی زۆریش دوور بکەومەوە یەک دووانەکم لەیان کاندید کردووە. ئەمە یوسف کەمونیاکامان هەیە. ئەو تاکە کەسە و پێموانییە وەک باشوورییەک لەوە بێت، ئەو زیاتر وەک ئەفریقایی-ئەمریکییەک لەوێیە. هەندێک لەو شاعیرە باشوورییانەی کە حەز دەکەم لەوێدا بیانبینم بریتین لە دەیڤ سمیس، ڕۆدنی جۆنز، کەیت دانیێڵز، یان تێری هامەر. من وای دەبینم ئەم شاعیرانەلەبەر ئەوەی تەواو جیاوازن؛ دەبێ لەوێدا ئەندام بن.

ڕومیانە: بەردەوامبوون لەسەر بیرۆکەی چین و شیعر، پێدەچێت شیعرەکانت زۆرجار خۆیان بەڕووی خوێندنەوەی مارکسیستیدا بکەنەوە.

فیلیپ لیڤین : ساڵانێک لەمەوبەر خوێندکارێکم پێی وتم کە پرۆفیسۆرەکەی پێی وتووە گوایە من کەسێکی "پینکۆ" م(٦) پێم گوت بگەڕێتەوە و بەو بێمێشکە بڵێ من پینکۆ نیم و سوورم. لای من کۆمۆنیزم تیۆرێکی ئابوورییە کە خاوەندارێتی بەو کەسانە دەبەخشێت کە کارەکە ئەنجام دەدەن و بەم شێوەیە ئەو مشەخۆرانە لەناو دەبات کە هەموو قازانجەکان دەبەن. دەوڵەتی سۆشیالیستی شتێکە کە سەرنجی ڕاکێشام. ڕاستگۆیانە پێموانییە کە تا ئێستا هەبووبێت. کۆمەڵگەی بچووکی کۆمۆنیست هەبووە، زۆربەیان تەنانەت لێرە لە ئەمریکاش. یەکێتیی سۆڤیەت کابوسێکی تۆتالیتاری بوو کە وەک وڵاتانی تۆتالیتاری دیکە ترسیان لای دراوسێکانیان دروست دەکرد. لە سیستەمی چینایەتی ئەمریکادا دەژیم، دەبینم تەماح زۆر پەرەی سەندووە. سیستەمی سەرمایەداری فێری ئەوە بووە کە چۆن سیستەمی سیاسی کۆنترۆڵ بکات. زۆربەی ئەمریکییەکان لە مافی خۆیان بێبەشن و پێموایە لەرزینێکی بەهێز پێویستە بۆ ئەوەی ئەمریکا ببێتە ئەو وڵاتەی کە هیوادارین تێیدا بژین. هەرگیز دوودڵ نەبوومە لەوەی بچمە ناو حزبی کۆمۆنیستەوە، کاتێک شاری وەین پڕ لە چالاکی بوو،

منیش خوێندکار بووم لەوێ. من پێم وابوو ئەندامەکان گەمژەن و بەقەد کۆمارییە گەنجەکان(٧) بێکەڵکن. هەروەها ئایدیۆلۆژیستەکان و گەمژەکان و بیرۆکەی یەکێک بوون لەوان بە هیچ شێوەیەک سەرنجڕاکێش نەبوو. من لە کتێبی میهرەبانیدا شیعرێکم هەیە بە ناوی “حیزبی کۆمۆنیست”، باس لە چوون بۆ ئاهەنگێک دەکات کە لەلایەن کۆمۆنیستێکی گەنجەوە بانگهێشی کراوە. لەگەڵ براکەم دەڕۆم. ئێمە بەدوای کچدا دەگەڕێین. هەر بۆیەش دەچینە ئاهەنگ. من هەرگیز نەمبینیوە ئەوەندە خەڵک پێکەوە کاتێکی وا خراپ بەسەر بەرن و ئیتر وتم “هەرگیز جارێکی تر بانگهێشتم مەکەرەوە، پێویستم بەم شتانە نییە.”

ڕومیانۆ: ئایا بانگهێشتیان کردیتەوە؟

فیلیپ لیڤین : ئەی چۆن بەڵێ، بەڵام من نەچووم.

ڕومیانۆ: بۆ مێژووو، ئەگەر شتێک هەبێت، چ شتێک باشە لە پیشەسازیدا؟

فیلیپ لیڤین: پیشەسازی زۆر کاڵای بەسوود بەرهەم دەهێنێت کە دەتوانرێت لەلایەن کەسانی ئاساییەوە بە نرخێکی زۆر هەرزان بکڕدرێت. هەروەها دەتوانێت کار بە خەڵکێکی زۆر بدات، بەڵام بەداخەوە زۆربەی جار کارەکان تاقەتپروکێن بوون. بەڵام من یەک شت بە دڵنیاییەوە دەڵێم چی دەتوانێت بەرهەم بهێنێت؟

ڕومیانو: بیروڕاتان چییە لەسەر بیرۆکەی ئەفسانەی “خەونی ئەمریکی” و هەموو ئەو شتانەی کە بەدوای خۆیدا دەهێنێت و واتایان هەیە؟

فیلیپ لیڤین : پێموایە کە تا ڕادەیەکی زۆر قسەیەکی بێمانایە. دێتەوە یادم کە تازەلاو بووم—ڕەنگە بیست و چوار یان بیست و پێنج ساڵان دەبووم، بۆ ماوەیەکی زۆر کورت لە خولێکی پەروەردەی گەورەساڵان لە دیترۆیت وانەم دەگوتەوە بۆ ئەو کەسانەی کە بە درێژایی ڕۆژ کاری زۆریان دەکرد، شەوانەش دەهاتنە پۆل تا بتوانن شارەزا بن لە قسەکردن و نووسینی زمانی ئینگلیزی و ببنە پارێزەر یان پزیشک یان مامۆستا یان تەنها خاوەن پڕۆژەیەکی گەورە. من بوێری ئەوەم نەبوو بڵێم “ئەوە خەیاڵ پلاوییە”. من تەنیا وتم: “ئەم ڕستەیە ناڕێزمانییە. ئەمە شێوازی نووسین یان قسەکردنە.” دواتر پرسیارم کرد کە ئایا ئەم بیروباوەڕانە لە ئەمریکا و دەرفەتە بێسنوورەکانیدا پێویستن بۆ ئەوەی بمێننەوە، وەک چۆن لایتنینگ هۆپکینز (٨)جارێک گۆرانییەکی گوت ڕستەکەی بەمجر□یە (هەر بە کوولەمەرگی دەژێن.)

ڕومیانۆ: چۆن پێناسەی “چینی کرێکار” دەکەیت، بە تایبەتی بە پێچەوانەی یان جیابوونەوە لە “چینی ناوەڕاست”؟

فیلیپ لیڤین : ئەوە زۆر لایەنی هەیە. "چینی ناوەڕاست" بە واتای ناوەند دێت؛ بە واتای مامناوەند دێت؛ بە واتای "هەر بە کوولەمەرگی دەژیەن" دێت، بە واتای ژیان لە مووچەیەکەوە بە مووچەیەکی تر یان خراپتر دێت. بە واتای دەرەوەی حەپەسان دێت؛ بە واتای سواری مل بوون دێت، بە واتای شڵەژانگێزیش دێت. من هەشتا ئەندامی یەکێتیی کرێکارانی ئۆتۆمبێلسازیم. تکایە یەخەم بەردە. یەکێتیی کرێکارانی ئۆتۆمبێلسازی هەمیشە بەشێکی بەمجۆرە دەبێت بە من و گرنگیش نییە بەلامەوە کرێکارانی ئەمڕۆ چۆن دەنگ دەدەن.

ڕومیانە: تا چەند شیعری کرێکاری ئێوە، شیعرە تاکەکەسییەکانت، بە تایبەتی ئامانجیان چارەسەرکردنی پرسەکانی ناو کۆمەڵگەی پیشەسازییە؟

لیڤین: باشە، ئەگەر ڕاستگۆ بم، کاتێک دادەنیشم بۆ نووسینی شیعرێک و هەموو شیعرەکیش بە ڕووداوێکی جیاواز دەنووسرێت، ئەو بیرکردنەوانە هەرگیز بەخەیاڵمدا نایەن. بە دەگمەن بەو جۆرە شتانە بە مێشکمدا گوزەر دەکەن. لە یەک حاڵەتێکدا بیرمە لە شیعری "کارکردن چییە" کە لەم دوایانەدا ناچار بووم دەستنووسەکە بنێرم بۆ کتێبخانەی کۆنگرێس، یەکەم دێڕ کە نووسیبووم ئەمە بوو "دیترۆیت هیچە". دانیشتم و پێم سەیر بوو: بۆچی ئەوەم نووسی؟ پاشان هاتەوە بیرم بۆچی وام نووسیوە. شەوی پێش ئەوەی شیعرەکە بنووسم، لە کەناڵی پی بی ئێس سەیری بەرنامەیەکم دەکرد کە باسی لە باوک و کوڕێک دەکرد کە لە گەنجێکی چینییان دابوو و کوشتبوویان، ئەوان پێیان وابوو کە گەنجەکە ژاپۆنییە و پاڵنەرەکەی لە تووڕەییەوە بەرامبەر بە ژاپۆنییەکان بەهۆی کەمبوونەوەی پیشەسازی ئۆتۆمبێلی دیترۆیتەوە بوو کە کارەکانیان لەدەست دابوو، وەک دواتر ڕایان گەیاند.
ئەو جۆرە ڕەگەزپەرستییەم بیرکەوتەوە و هەروەها ئەو هەستە توندوتیژە دژە ژاپۆنییانەی کە لەگەڵیدا گەورە بووم لەدەم نەگرت هەرچەندە ڕقم لە نەتەوەی ژاپۆن بوو کە هێرشیان کردە سەرمان. لە قوتابخانەکەماندا هەندێک منداڵی ژاپۆنی لێبوون، ئەوانیش منداڵی ئەمریکی بوون. زۆرجار پرسیارم دەکرد "ئای خوایە ئەو منداڵە هەژارانە بە چ دەخەکدا تێدەپەڕن؟ "پاشان هاتنەوە قوتابخانە. ڕۆژی یەکشەممە ٧ی کانوونی دووەم بوو. ئەوان وەک سێشەممە یان چوارشەممە گەڕانەوە قوتابخانە و منیش بیرم کردەوە "بە چ دەخەکدا تێدەپەڕن؟ "ئەوان قسەی بەسەروبەری زۆریان دەکرد، بەڵام بە هێمنی و بە شکۆوە خۆیان دەپاراست.
پاشان، دواتر، کاتێک کرێکار بووم، لە کۆگایەکی ماددە هەشبەرەکان

لە دیترۆیت کارم دەکرد، کابرایەکی ژاپۆنی لەوێ کارێکی دەستکەوت. ئەو کەسێکی ئاوارە بوو لە کالیفۆرنیا، بەڵام گواستیانەوە بۆ دیترۆیت کە لەوێ نەیتوانی زیان بە هیچ کەس و شتێک بگەیەنێت. نەیتوانی یارمەتی ئەو سوپای داگیرکەرە بدات کە هێرش دەکاتە سەر کالیفۆرنیا. لە یەکەم ڕۆژدا لەوێ هێرشی کرایە سەر، هێرشی جەستەیی کرایە سەر. بەڵام تێر و پێی لەکابرای هێرشبەر دا.

ڕۆمیانە: تا چەند بەشداریت بە تایبەت لە هەڵبژاردن و ئامادەکردنی کتێبە شیعرییەکانت؟
فیلیپ لیڤین: من خۆم هەموو شیعرەکان هەڵدەبژێرم.

ڕۆمیانە: چۆن بڕیار لەسەر شێوازی ڕێکخستنی دەقەکان و ئەو جۆرە شتانە دەدەیت؟ ئایا وێنەیەکی گشتیت لە بەرچاوە؟
فیلیپ لیڤین: لە کتێبی (ئەوان خۆراکیان پێدەدەن ئەوان شێرن) ەوە دەستی پێکرد. بەو کتێبە ئیدیتۆرێکی ڕاستەقینەم دەستکەوت (هاری فۆرد)؛ کە لە ڕێگەی کتێبی میهرەبانییەوە ئیدیتۆرم بوو. لە ساڵی ١٩٧١ تا ١٩٩٩ هەمان ئیدیتۆری مەزنم هەبوو. داوای لێدەکردم وەسفی کتێبەکەم بنووسم، کە مەشقێکی نایاب بوو. دەمنووسی و دەمگوت (ئەوە کتێبی منە؟ لەوانەیە و لەوانەش نییە.) چەند ڕۆژێک پێوەی سەرقاڵ دەبووم و هەر دەستکاریم دەکرد. تا جارێک زۆر بەدەم بوو، پاشان دەستم کرد بە سەیرکردنی ئەو شیعرانەی کە نووسیبووم. ئایا ئەوانە شیعری خۆم بوون؟ هەندێکجار بە شیعری منیان نەدەکرد. ئەوانم دەرهێنا. هەندێکجاریتریش شیعری زیاتر هەبوو کە پێویست بوو. هەوڵمدا بیانووسم. پێم وایە ئەگەر سەیری دوو سێ کتێبی یەکەمم بکەیت، دەبینیت کە بە تایبەتی بە باشی ڕێکخراو نین. لە ڕووی تۆنەوە ڕێکخراون، لە ڕووی هەستەوە ڕێکخراون، بەڵام لە ڕووی بابەتییەوە، بە ئاراستەی جیاوازدا دەڕۆن. دواتر لەگەڵ هاری فۆرد زۆر باشتر دەستم کرد بە ڕێکخستنی شتەکان. هەروەها کەسانی دیکەم بەکارهێنا. من دەڵێم لە ماوەی تەواوی ژیانی پیشەیی خۆمدا وەک نووسەرێک، چوار کەس توانیویانە بەڕاستی یارمەتیدەرێکی گەورە بن پیتەر ئێڤەرواین و پاشان لاری لیڤیس، و هاوسەرەکەم، و ئێدوارد هیرش. ناوبەناویش هاری حەزی لە هەندێک شیعر نەبوو. پێم وایە لە هەموو ئەو ساڵانەی کە ئیدیتۆری من بووە چوار شیعر هەبوون کە داوای لێکردم لایان ببەم. دوویانم لابرد. یەکێکیان شیعرێک بوو کە ئێستا یەکێکە لە شیعرە بڵاونەکراوەکانم کە باسی پیاوێکە بە ناوی چێری دێرن، کە کارم لەگەڵدا دەکات و جەڵتەی مێشکی هەیە. هاری شیعرەکەی زۆر پێی خۆش نەبوو؛ پێی وابوو زۆر بەرزەفڕە. شیعرێکی

دیکەم کە پێی خۆش نەبوو لە کتێبی(بەخشندەیی)بوو. یەکەم شیعرە لە کۆتا بەشدا. باسی دایک و باوکمە. پێم گوت: هاری، بە هۆکاری تایبەت، پێویستم بەو شیعرەیە لە کتێبەکەدا بێت. نزیکەی پانزە چرکەیەک بێدەنگ بوو، پاشان وتی: "باشە، تەواو کورتە. ناتوانێت زیانێکی زۆر بگەیەنێت." بەڵام لە زۆربەی کاتەکاندا تەنها بە تەنیا جێی هێشتم.

ڕومیانە: ئەو هۆکارە تایبەتانە چی بوون؟

فیلیپ لیڤین: خورافات. لە هەر بەشێکدا یازدە شیعر هەیە و دەکاتە سی و سێ شیعر؛ کە ژمارەیەکی زۆر بەختەوەرە.

ڕومیانە: لە بەرگی پشتەوەی کتێبەکانت وێنەی تێدایە، وێنەی چینی کرێکار، وێنەی جۆری کارگە. ئەو فۆتۆگرافەر و هونەرمەندانەی ئەو وێنانە دەخەنە ڕوو، چۆن هاوکارت بوون و کاریگەرییان لەسەر تۆ و شیعرەکانت هەبووە؟

فیلیپ لیڤین: بە هیچ شێوەیەک نا.

ڕومیانە: ئەی چۆن گەیشتنە سەر بەرگی کتێبەکانت؟

فیلیپ لیڤین: من دوای گەڕان و سۆراخ ئەوانم هەڵبژارد. بەرگی نوێترین کتێبم، بۆ نموونە، (هەناسە). کتێبکەم شیعرێکی زۆری تێدایە سەبارەت بە مۆسیقا. من مۆسیقاژەنێکی بەناوبانگم نەدەویست–لویس ئارمسترۆنگ، چارلی پارکەر، جۆن کۆلترین، یان بیلی هۆڵیدەی. ڕەنگە کەسێک وا بزانێت کتێبەکە دەربارەی بیلی هۆڵیدەیە". بۆیە بەدوای مۆسیقاژەنێکی نادیاردا گەڕام، شمشاڵژەنێکەم دۆن چێریم دۆزییەوە کاتێک ڕەنگە تەمەنی نزیکەی نۆزدە ساڵان بوو کە لە میترۆی وێستگەی گراند سێنتراڵ وەستاوە.

ڕومیانە: کەواتە، لە بنەڕەتدا، تۆ بەدوای شتێکدا دەگەڕێیت لەناو خودی کۆشیعرەکەدا بێت؟

فیلیپ لیڤین: ئەوە ڕاستە. پێموایە سەرکەوتووترین بەرگ لەنێو هەموویان بەرگی کتێبی (کار چییە) یە، ئەو بەرگەی وێنەی کچێکی منداڵە لە کارگەی پەتاتە لە کارۆلاینای باشوور لەسەرە. وێنەی فۆتۆگرافەر لویس هاینە، کە تەنها بە ڕێکەوت دۆزیمەوە دوای ئەوەی بەناو کتێبەکانی لویس هایندا گەڕام. بەڕێکەوت چوومە مۆزەخانەی میترۆپۆلیتان لە شەقامی پێنج و لەوێ وێنەکەم بینی یەک نیگام لێکرد و وتم "ئەمە خۆیەتی". تەلەفۆنم بۆ ژنەکەم کرد. وتم: هاوسەری شیرینەکەم، دۆزیمەوە. ئەمە ئەو شتەیە کە من بەدوایدا دەگەڕام. ئەویش وتی: بێگومان ئەوە خۆیەتی.

ڕومیانە: ئەی بەرگی کتێبی ڕۆیشتن لەگەڵ تۆم جێفرسن؟

فیلیپ لیقین: ئەوەم لە نمایشەکی تابلۆ و وێنەکانی چارڵز شیلەر لە بۆستن بینی. بەڕاستی سەرسام بووم پێی. ئەوەی جێی سەرنجە ئەوەیە کە چاپی وێنەی سەر بەرگی کتێبەکەم باشترە لەوەی کە لە سەرەوە بینیم. هی ئەوان وەشانێکی نەرم و هونەری بوو. هەوەمدا لە ڕێگەی مۆزەخانەی هونەرە جوانەکانی بۆستنەوە بیکەم، گیروگفتگەلێکی زۆریشم هەبوو. لە ناکاو، بە بیرمدا هات کە پڕۆژەکە لەلایەن کۆمپانیای فۆرد مۆتەری ئۆتۆمبێلەوە ڕاسپێردرابوو؛ دەبێت خاوەنی فلیمەکەی بن. تەلەفۆنم بۆ گوندی گرینفیلد کرد، کە وێنەکەی لە دەخرێتە کۆگاوە. لەوێ لەگەڵ ژنێک قسەم کرد، وەسفی وێنەکەم کرد. ژنەکە وتی: من دەیزانم. ئەمە خاوەنی وینەکەین. بۆ چی دەتەوێت؟ گوتم: بۆ بەرگی کتێبەکی شیعر. ئەویش وتی: ئایا ئەمە کارێکی قازانج ویستە؟ گوتم خانم بۆ کتێبەکی شیعرە. وتی: "ئۆه! بەڵێ بێگومان. باشە دەتوانین لەبەری بگرینەوە بێت و بێتی بنێرین." تەواوی تێچووەکەش چل دۆلار بوو.

ڕومیانە: وەک شاعیرێک زۆرترین شانازی بە چ شیعرێکەوە دەکەیت؟

فیلیپ لیقین: ئەو شتەی زۆرترین شانازی پێوە دەکەم "ڕۆیشتن لەگەڵ تۆم جێفرسن".

ڕومیانە: دەتوانیت هۆکارەکان بخەیتەڕوو؟

فیلیپ لیقین: ئەوەندە سەبر و خۆڕاگریی دەویست بۆ ئەوەی بە جوانی دابڕێژرێت.

ڕومیانە: چەند کاتت پێچوو؟

فیلیپ لیقین: زیاتر لە ساڵێک، ڕەنگە دوو ساڵیشی برد بێت.

ڕومیانە: تۆ لە بنەڕەتدا بە ئارەزووی نووسینی چیرۆکی خەیاڵی دەستت پێکرد، وتت یەکێک لەو هۆکارانەی کە نەچوویتە ناوییەوە، ئەوە بوو کە تاقەتی ڕۆمانووسینت نەبوو. وا دیارە، ڕەنگە، تۆ پشووت هەبێت ئەگەر بتوانیت کاتێک بۆ نووسینی شیعرێک لە ماوەی ساڵێکدا تەرخان بکەیت.

فیلیپ لیقین: من دەڵێم ئەمەیە پشووم هەیە. بەڵێ. بەڵام ئەو کاتە نەمبوو.

ڕومیانە: ئێستا هیچ ئومێدێکتان هەیە بۆ کارکردن لەسەر چیرۆکی خەیاڵی؟

فیلیپ لیقین: نەخێر، ئومێدێکی وام نییە. مەبەستم ئەوەیە بڵێم ڕۆمان ڕۆمانە. ئایا نووسەرێکی باشتر و کاریگەرتر لە تۆڵستۆی لە

ژیانمدا هەیە؟ دڵنیام کە نییە . ئایا هیچ شیعرێک هەیە کە تا تۆڵستۆی پێ هەڵبسەنگێنرێت؟ بەڵێ. شکسپیر. دانتێ. ڕۆمانی باش هەموو تەمەن دەبات، و بۆ دەستپێکردنی نووسینی ڕۆمانیش کەی بوو کە سەبرم هەبوو؟ پێموا بێت شیعری ” ڕۆیشتن لەگەڵ تۆم جێفرسن”م لە ناوەڕاستی پەنجاکانی تەمەنمدا نووسیبێت. ئەوسا تێگەیشتم ئەم جۆرە پشووە و پشووە نوێیەم بەدەست هێناوە، بەڵام کەمێک درەنگ بوو تا بگەڕێمەوە و دەست بکەم بە بیرکردنەوە بۆ نووسینی ڕۆمان.

ڕومیانۆ: ئایا دەڵێیت “ڕۆیشتن لەگەڵ تۆم جێفرسن” قورسترین شیعرە کە نووسیوتە؛ تا چەند دەبێت پشووت هەبێت بۆ نووسینی دەقی لەو جۆرە؟

فیلیپ لیڤین: بەو شێوەیە قورس نەبوو. لە ڕاستیدا قورس نەبوو. تەنها ئامادەیی پێویست بوو بۆ فڕێدانی زۆر شت. ڕەشنووسی یەکەم هیچ یەکگرتووییەکی بابەتیی نەبوو. تەنیا نیوەی یەکەمی شیعرەکە بوو، نزیکەی ٩٠٠ دێڕ بوو، ئێستا تەواوی شیعرەکە نزیکەی ٦٥٠ دێڕە. لە ماوەی نزیکەی دوو سێ ڕۆژدا ٩٠٠ دێڕم نووسی. لە ماوەی دوو هەفتەدا شیعرەکەم شەن و کەو کرد. من بە فڕێدانی نزیکەی ٣٠٠ دێڕ. تا چوومە ناو بنبەستێکەوە. کارەکتەرم هەبوو کە لە شیعرەکەدا نەبوون، و لەکۆڵم کردنەوە. ئەوان بەشێک بوون لەو ئەزموونەی کە من وێنام دەکرد، بەڵام بەشێک نەبوون لە شیعرەکە. پاشان بەو شێوازەی کە خوازیاری بووم هاتە دەست، تێگەیشتم کە نیوەی ڕێگاکەم بڕیوە. ئێستا بۆ کوێ بچم؟ ئەوە ساڵێکی برد تا تێگەیشتم نەک بە نووسین تەنها بە بیرکردنەوە. هەموو مانگێک ئەو مسۆدەیەم دەهێنایە دەرەوە و دەمخوێندەوە و دەمگوت “ئەم شیعرە نەفرەتییە دەبێ بگات بە کوێ؟” ڕۆژێک تەنها بەڕێکەوت شتێکم بیرکەوتەوە کە لە دەرەوەی شیعرەکەدا بەجێم هێشتبوو، شتێک کە بەشێک بوو لەو ئەزموونەی کە شیعرەکەی پێ لەدایک بوو و منیش لە ڕێگادا بووم بۆ تەواوکردنی.

ڕومیانۆ: باشە لە زۆرێک لە شیعرەکانتدا و تەنانت لەو شیعرەکانەش کە دوێنێ شەو خوێندتەوە، تێبینیم ئەوەم کردووە کە باڵندەیەکی زۆر وێناکراوە وەک فیسقە، سوێسکە، بە تایبەتیش پاساری هۆی چییە ئەو باڵندانە زۆر دەرکەون؟

فیلیپ لیڤین: ئەوان بەلامەوە موعجیزەئامێزن و بەهرەمەندن لە فڕین. پاساری باڵندەی شارەکانن. ئەوان خۆشەویستترینی منن. بێگومان لە کالیفۆرنیا لەو شوێنەی من لێی دەژیم، هەموو جۆرە باڵندەیەکی لێیە. هەموویان لە دەوروبەری ماڵەکەمدان وەک باڵندەی کوکوختی، کڵاوکووڕە، پەڕەسێلکە، فیسقە. من لە فیلمی بەخشند□یدا ق□ل□□□شم

هەیە. قەلەڕەش بە من تا ڕادەیەک ترسناکە. دەزانی من قەلەڕەشم نەدەخستە ناو شیعرێکی خۆشەویستییەوە. ئێستا، قەلەپاچکە بە من بە تەواوی جۆرە بوونەوەرێکی جیاوازترە. بەڵام قەلەپاچکە باڵندەیەکی ئەفسانەییە و زۆر کنجکۆڵە و حەز بە دەستوەردان لە کاروباری خەڵکدا دەکات و دەنگەی ئەوە هەیە کە کێشەش دروست دەکەن. هەروەها دزن. شت دەدزن. زۆر سەرنجڕاکێشن چونکە ڕەشن و کاتێک باڵەکانیان دەکەنەوە، ژێر باڵەکانیان سەرتاپا سپییە، بۆیە تووشی شۆکت دەکەن. من هەمیشە سەرسام بووم بەوان.

ڕومیانە : ئایا قەت چاومان بە بازی کالیفۆرنیا دەکەوێت؟

فیلیپ لیڤین : نەخێر من حەزم لەیان نییە. بەهەر حاڵ ئەوە شتانە تایبەتن بە ڕۆبنسن جێفرز. با ئەو هەیبێ.

ڕومیانە : دەتوانیت دەڵێیت چی دەربارەی بیرۆکە یان چەمکی ڕاستی لەناو شیعرەکتدا–چۆن دەیخەیتە ناو شیعرەکەتەوە، یان چۆن بەکاری دەهێنیت ؟

فیلیپ لێڤین: هەستکردنم بە ڕاستی خۆی ڕاستی نێو شیعرەکەیە. دەتوانرێت بوترێت کە دەبێت وا لە شیعر بکەیت ببێتە جێی باوەڕ. ئەوەی دەیزانیت بەکاری دەهێنیت. تۆ بەهەر حاڵ نازانیت بەڕاستی چی ڕوویداوە. تۆ ڕووداوەکان لە ڕوانگەی خۆتەوە دەبینیت، بۆیە گریمانەکردنی ئەوەی کە ڕاستییەکان دەزانیت، تەنها قسەی بێ کاکڵە. هەستی ڕاستیم لە شیعردا زۆر ئەرستۆییانەیە. دەتوانرێت بووترێت کاتێک ئەرستۆ دەڵێت شیعر لە مێژوو ڕاستیترە. ئەو بێگومان بەڕاستی باسی شیعری دراماتیک دەکات، بەڵام مەبەستی ئەرستۆ ئەوەیە کە مێژوو پڕە لە ڕووداو و هەڵە و تۆ چیت هەیە بە ئەو هەڵە و ڕووداوانە، لە کاتێکدا شیعری دراماتیک دەبێت حەتمی دەرکەوێت. پێم وایە ئەمە بەسەر هەموو شیعرەکان جێبەجێ دەبێت. تۆ دەبێت وا نیشان بدەیت کە کارکردنی شیعر حەتمییە.

ڕومیانە: لە چاوپێکەوتنێکی ڕۆژنامەی پاریس ڕیڤیودا، جەیمس دیکی ئاماژەی بە ییتس دەهێنێت کە دەڵێت شیعر "پیشەیەکی بەرز و تەنیایە". هەستت چۆنە لەو بارەیەوە؟

فیلیپ لیڤین: باشە، من "تەنیا"ی پێ دەدەم. نازانم چی جەهەنەمێک ئەوەندە بەرزە لەو بارەیەوە. بەڕاستی من نایزانم. بۆچی لە بەیاخکردن یان کانگاکردنی خەڵوز بەرزترە؟ مەبەستم ئەوەیە نازانم چی ئەوەندە بەرزە لەو بارەیەوە. کارەکە. تۆ دەچیتە سەری. تۆ هەموو هەوڵێک دەدەیت. تەنیا، بەڵێ چونکە زۆربەمان لە دۆخێکی تاکەکەسیدا دەنووسین، و خۆمان لە خەڵک دەبڕین، و بە ئەوەی هەر

باش بین لەو کارەدا دەبێت ساڵانێک لەگەڵ سنووردارکردنەکانمان خەبات بکەین و شکست دوای شکست قبوڵ بکەین. زۆرجار خەڵکی دەوروبەرت پێیان وایە تۆ وەکو کڵاوکوڕە دڵخۆشیت کە ئەو هەموو کاتە بە تەنیا بەسەر دەبەیت و بەتەواوی ئەو کارە دەکەیت کە دەتەوێت بیکەیت، لەکاتێکدا لە ڕاستیدا سەرت بە دیواری بەهرە بەز□یدارەکانتەوە دەدەیت. بەڵێ، دەتوانێت تەنیایی بێت.

ڕومیانۆ: بەڵام ئایا لە ئەنجامدانی ئەو نووسینەدا نییە یان خۆت بڕین، لەو کاتەدا، ئایا هەوڵ نادەیت پەیوەندییەک دروست بکەیت لە جۆرێک؟

فیلیپ لێڤین: تۆ هەوڵ دەدەیت شیعرێک دروست بکەیت. تۆ هەوڵ دەدەیت خۆت دەرببڕیت. بۆ کێ دەیکەیت؟ بۆ خۆت.

ڕومیانۆ: ئەی باشە تۆ خۆت وەک تاکە خوێنەری خۆت دەبینیت؟

فیلیپ لیڤین : نەخێر، نا ئەگەر تۆ بەقەد من نامەت بۆ بێت. پێم وایە هەموومان هیوامان بە خوێنەران هەیە، بەڵام کاتێک هەوڵی نووسینی شیعرێک دەدەم، بیر لە خوێنەران ناکەمەوە. خوێنەرانیش بیر لە من ناکەنەوە. ئەوان بە ژیانی خۆیانەوە گیرۆدەن. کاتێک من شیعرەکەم دەنووسم، خوێنەران سەرقاڵی ژیانن. ناتوانم وەڕسیان بکەم و ڕەنگە ئەوانیش هەندێک چاوەڕوانییان هەبێت کە من بە سادەیی حەزم لێیان نییە، بۆ من زۆر شتی تر هەیە کە دەتوانم بیری لێبکەمەوە.

ڕومیانۆ: تۆ بەچیدا دەزانیت کە شیعر بەشدارە لە هەستی گەورەتری مرۆڤایەتی یان کۆمەڵگە؟ دەبێت هۆکارێک هەبێت بۆ ئەوەی شیعر بنووسیت. تۆ وەک کەسێک وا دەردەکەویت کە تەنها بۆ خۆت نانووسیت.

فیلیپ لڤین : باش، کێشەی پرسیارەکە ئەوەیە کە شاعیرانێکی هەمەجۆر و ئەوەی دەینووسن زۆر جیاوازە لە هەر گشتان□ک. ئەگەر تەنها وایتمانم وەرگرتبا، دەتوانم ب□□□م ئەو دەیتوانی نوێنەرایەتی دیدێکی نوێ بکات، بەڵام من نە وایتمان و نە ئەو کەسەم کە هەڵسەنگاندن بۆ کارەکانی خۆم بکەم. ئەوە کاری کەسانی ترە. ئەگەر تۆ دەست بکەیت بە هەڵسەنگاندنی کارەکانی خۆت، ئەوا زۆر بە جددی خۆ هەڵدەسەنگێنیت.

ڕومیانۆ: با بەجۆرێکی تر بپرسم. هیوای ئەوە دەخوازیت شیعرەکەت بەشداری لە کۆمەڵگەدا بکات؟

فیلیپ لیڤین: هەرگیز بیرم لەوە نەکردۆتەوە.

ڕومیانۆ: هەرگیز بیرت لێنەکردۆتەوە؟

فیلیپ لیڤین: من کاتێک زۆر گەنج بووم بیرم لێکردەوە. بەڵێ، ئەو کاتەی زۆر گەنج بووم.

ڕومیانە: ئەی ئەو گۆڕانە چۆن ڕوویدا؟

فیلیپ لیفین: چونکە بێدار بوومەوە. یەکەم شت : بە بێ خوێنەر دەتوانیت چی بکەیت؟ کاتێک زۆر بچووک بووم، خوێنەرم نەبوو، بەڵام نەخشەم هەبوو. هەروەها پێم وابوو کە دەزانم مرۆڤەکان دەبێ چۆن بژین. ئێستا چیتر باوەڕم بەوە نییە کە دەزانم مرۆڤەکان چۆن بژین. من ئەو شێوازە دەزانم کە زۆرێکیان نابێت ئاوا بژین، بەڵام لە ڕاستیدا من بەرنامەیەکی کۆمەڵایەتیم نییە. من چیتر ئەنارشیست نیم، ئەنارشیستەکی ئیسپانیی وەک ئەوەی ڕۆژێک وابووم. من کارەکتەرێکم نەبوو کە دەستی پێوە بگرم. دەتوانم باسی ناخۆشییەکانی کۆمەڵگە بکەم، بەڵام چارەسەرێکم نییە بەیان. پێم وایە خەڵک دەبێ ڕاستگۆتر بن. پێم وایە خەڵک دەبێ میهرەبانتر بن لەگەڵ یەکتر. پێم وایە مرۆڤەکان دەبێ پاڵنەریان بۆ شتگەلێکی تر بێت جگە لە پارە. من بیر لە هەموو جۆرە شتێک دەکەمەوە. بەڵام من وانەبێژ نیم. نامەوێت لە شیعرەکانمدا خەڵک سەرزەنشت بکەم. لەکاتێکدا زۆربەی خەڵک پێشتر دەزانن کە خۆپەرستی قێزەونە، ئەم کۆمەڵگەیە قێزەونە، بەڵام ئاشتی خۆیان لەگەڵیدا بەرقەرار دەکەن. ئەوان واز لە ئایدیاڵەکانیان دێنن، چونکە خۆیان قەناعەت پێدەکەن کە ئایدیالیزم سادە و نەزانییە و تەماحیش تابڵێی خۆشە.

ڕومیانە : پێموایە ئەوە یەکێکە لە خاڵە بەهێزەکانی شیعری ئێوە . پێشم ناڵێت بۆ چ جۆرێک دەبێت.

فیلیپ لڤین: ئەم کەسانە، ئەو کەسانەی لە شیعرەکانمدا بوون، بەم جۆرە بوون.

ڕومیانە : یان بەدەستییەوە بگرە یان جێی بهێڵە.

فیلیپ لیفین: بەڵێ. کەسێک لێی پرسیم: چۆن بەناو نیویۆرکدا دەگەڕێیت؟ وتم: من سواری میترۆ دەبم. ناوی شاعیرێکی دیاریکراوی هێنا و وتی: “هەرگیز سواری میترۆ نابێت. وتم: لە ڕووی جەستەییەوە هیچ شتێکی خراپ نییە، ئەویش وەک من چالاکە و چالاکی هەیە. بۆیە شتێکی جۆرێک لە گەمژانەم درکاند. گوتم: هەموو شاعیرە باشەکان دەبێ بە میترۆدا بڕۆن. بێگومان وتی: بۆچی؟ وتم: چونکە مرۆڤەکان لەوێدان. دەبێ لەو شوێنە بن کە مرۆڤەکانی لێن. دەبێ بزانن مرۆڤەکان چۆن دەژین. ئەگەر تەنها لە کافێ و چێشتخانە فەنتازیەکاندا چاودێری خەڵک بکەیت، ئەوا خەڵک نابینیت. لەبیرمە لە کتێبەکەی (ستۆدس تێرکڵ)دا کە باسی خەمۆکی دەکات، کەسانێک هەبوون لە نیویۆرک دەژیان و دەیانگوت : ئەه، ئەو خەمۆکییە تەنها پڕوپاگەندەی ڕۆزڤێڵت بوو. هەرگیز خەمۆکی نەبوو. ئەو کەسی نەدەناسی لە کارەکەی دەرکرابێت. بێگومان تەنها شتێک کە دەناسی

ملیۆنەرەکان بوون کە بەهەر حاڵ هەرگیز کاریان نەدەکرد. دەزانی تەرکەل چاوپێکەوتنی لەگەڵ فۆتۆگرافەرانی مەدەدا و کەسانی لەو جۆرە دەکرد، دەیانوت خەمەکیی چییە؟ کاتێک لە نزیک مۆرنینگساید هایتس دەژیام، بەناو هارلەمدا دەڕۆیشتم. پێمناڵەی خەمەکی چۆنە و چییە؟ بۆچی لێی بترسم؟ ئەی بۆ ناچمە ناویێیەوە و بزانم چۆنە؟ ئەوە لە ساڵانی سەردەمی ڕێگن(٩) بوو. ئەوەندە هەژاری لەسەر شەقامەکان هەبوو شەرمم لە ئەمریکی بوونی خۆم دەکرد.

ڕومیانە: بۆچی پێتوایە شیعر هێزێکی هێندە بەهێزە لەناو ژیانتدا؟

فیلیپ لیڤین : تۆ ناتوانی جوانی بە کەم سەیر بکەیت. جوانی جۆرێکە لە دیاری کە بەدەستی دەهێنین. من جوانی لەنێو زمانی دیلان تۆماس، یان دبلیو بی ییتس، یان ویلیام کارلۆس ویلیامز، یان والاس ستیڤنزدا دەبینم. تەنها بیستن و بینینی زمان بەو شێوەیەی کە هەیە، بەو شێوەیە نایابەی بەکاردەهێنرێت، خۆی پاداشت دەداتەوە. بۆ من پاداشتێکی زۆر گەورەیە، بە تایبەت ژیان کردن لە جیهانێکدا کە زمان بەردەوامی دەشێوێنرێت. شاعیرانێکی دیکە زۆر هەن کە ئامادەن، ئەگەر بە تامەزرۆییشەوە نەبێت، ئیدیعای گەورەتر بۆ شیعر بکەن. مەبەستم ئەوە نییە بچووکیان بکەمەوە؛ هەموو مافێکیان هەیە وەک خۆیان قسە بکەن و بنووسن. بە شێوەیەکی سەرەکی من دەنووسم چونکە نووسین دڵخۆشم دەکات و بەبێ نووسین هەست بە ناتەواوی دەکەم. زیاتر لە پەنجا ساڵە هەستم بەو جۆرە بووە. ڕوونکردنەوە ئاسان نییە و منیش پێویستم بە هیچ ڕوونکردنەوەیەک نییە. سەرچاوەی شیعر نهێنی ئامێزە. ساڵانێک لەمەوبەر وازم لە پرسیارکردن هێنا. بەڵکو تەنها ڕازیم بەوەی کە بەردەوام بەدواداچوون بۆ شیعری نوێ و شێوازی نوێی دروستکردنی شیعر بکەم.(١٠)

سەرچاوە :

Copyright: COPYRIGHT 2008 Georgia State University

/http://webdelsol.com/Five_Points

ژێدەرەکان :

(١)فایڤ پۆینتس؛ گەڕەکێکە لە ناوچەی مانهاتن لە شاری نیویۆرک کەلەچواردەوی دەریاچەیەک لە سەدەی نۆزدەهەم بنیادنراوە و نەگەتیڤترین جێگەیە لە مێژووی نیویۆرک. بەڵام ئێستا دوای ئەوەی گەشەکردنێکی ژیاریی و میعماری زۆربەی باڵەخانە حکومییەکان و شارەوانی لێیە.

(٢)ناتاشا ترێثوای؛ شاعیرێکی ئەمریکییە، ساڵی ١٩٦٦ لەدایک بووە. تا ئێستا کۆمەڵێ خەڵاتی ئەدەبی گرنگی پێبەخشراوە. بروانامەی

بەکالۆریۆسی لە زانکۆی جۆرجیاو ماستەر لە زانکۆی ماساچوستیس و هەروەها لە زانکۆی هەڕینیش دکتۆرای فەخری پێبەخشراوە. تا ئێستا شەش کتێبی شیعریی بڵاوکردۆتەوە. ئێستاش جگە لە چالاکی ئەدبیی، سەرقاڵی کاری مامۆستاییە لە زانکۆکانی ئەمریکا.
(٣)ئایفی لیگ؛ چەمکی ئایفی لیگ یەکەمجار لە ساڵی ١٩٣٧ لەلایەن نووسەری بواری وەرزشەوە کاسوێڵ ئادەمزەوە بەکارهاتووە. ئەم چەمکە گەرچی چەمکێکی وەرزشییە و دواتر پەڕیوەتە نێوەندەکانی زانکۆ و ئەدەب و هونەر.
(٤)بیتس؛ شاعیرانی بیتس یان نەوەی بیتس بزووتنەوەیەکی ئەدەبییە دوای جەنگی جیهانی دووەم لە ئەمریکا لە کۆمەڵێ شاعیر پێکهات کە بەرهەمەکانیان کاریگەرییان هەبوو بەسەر بزووتنەوەی ڕۆشنبیری ئەمریکا. ڕۆشنبیری ئەم بزووتنەوەیە لەدەوری تەوەرەکانی بایەخدان بە ئاینە ڕۆژهەڵاتییەکان، شێوازەکانی تازەی سێکس، ڕەتکردنەوەی ئابووری ماددی و ڕەتکردنەوەی پیرۆزییەکان و تاد، گیرسا بۆوە.
(٥)یانەی کوڕانی پیر؛ سیستەمێکی نافەرمی کە بەهۆیەوە پارە و دەسەڵات لەلایەن پیاوە سپی پێستە دەوڵەمەندەکانەوە لە ڕێگەی پەیوەندییە بازرگانییە نزیکەکانەوە دەهێڵرێتەوە.
(٦)پینکۆ ؛ یان ڕەنگ پەمەیی دەستەواژەیەکە و بۆرژوازی ئەمریکی دایهێناوە. ئەم وشەیە بەو کەسانە دەوترا لە ئەمریکا کەلایەنگریان بۆ کۆمۆنیزم هەبوو، بێ ئەوەی ئەندامی حیزبی کۆمۆنیستی ئەمریکا بن یان هەر کەسێک کە لایەنگری چەپ یان سۆشیالیزمی رادیکاڵ بووایە بەو ناوەوە بانگ دەکرا.کەخۆی لە بنچینەدا سووکایەتی کردنە بەو کەسە ڕادیکاڵ و چەپانە.
(٧)کۆمارییە گەنجەکان؛ فیدراسیۆنی نیشتمانی کۆماری گەنجان کە بە شێوەیەکی باو بە کۆمارییە گەنجەکان ناودەبرێت کە سروشتێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی هەیە و ڕێکخراوێکی ٥٢٧ کەسییە بۆ ئەندامانی پارتی کۆمارییەکان لە ئەمریکا . تەمەنیان لە نێوان تەمەنی ١٨ بۆ ٤٠ ساڵیدایە هەم ڕێکخراوێکی نیشتمانی و هەم بابەتی لە تاک دەوڵەتەکاندا هەیە.لە ساڵی ١٨٥٦ لە نیویۆرک دامەزراوە.
(٨)سامۆئیل جان لایتنینگس هۆپکنیز (١٩١٢ – ١٩٨٢) مۆسیقاری بەناوبانگی ئەمریکییە. خاوەنی دەیەها ئەلبوومی گۆرانییە و چەندین کتێبی بەچاپ گەیاندووە و هەروەها لە پێنج فیلمیش بەشدار بووە.
(٩)ڕۆناڵد ڕیگن (١٩١١-٢٠٠٤) چلەمین سەرۆکی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بوو.
(١٠)گەلێ ناو لەم دی لەم دیدارەدا هاتوون کە خوێنەر دەتوانێت لەڕێگەی گووگڵەوە زانیاری پیویستییان لەسەر بەدەست بهێنێت.

چەند ماکوین و قەسیدەی (گوێگرتن لە گەرمایی).. لە ئینگلیزییەوە: ناڵە حەسەن

- چەند بەشێک لە قەسیدەی (گوێگرتن لە گەرمایی)
- پێنجەم

بە ماوەیەکی درێژ لەکەنار دەریا ماویتەوە
تامی تۆ ڕێک وەک خۆرەتاو وایە
بەڵام خۆرەتاو زۆر گەرمترە
تەنانەت لە خۆشەویستیش

دەمەوێت بڵێم تۆم دەوێت
بەڵام شەو تەنها ئینجێک دوورە
منیش ناتوانم چاوەڕێ بم

لەو کاتانەی کە لە حەوشە
سەیری پەپووڵە دەکەی
کە سەرمەستانە سەما
بە گوڵە بەرزەکە دەکات
تۆش هەمیشە ئەوەت لەبیر بێ
کە خۆر بەرەو ئاوابوون دەچێ ..!

- یانزە

سێبەرەکانی دوای نیوەڕۆ
کۆبوونەتەوە ، وەک ئەوڕۆژانەی
دەیانەوێت بڕۆنە ماڵەوە
پێش ئەوەی شەویان بەسەردا بێ

لە سەرووی بەندەرێکی خۆڵەمێشییەوە
شارێک لە سەر خانوویەکی سپی دانیشتووە

چاوەرێ ڕووداوێک دەکات
هەموو بەلەمەکانیش لە نێویانەوە

بایەک هەڵدەکات
ئێمەش بەیەکەوە لە ماڵەوە گەرم دادێین
ناتوانم سەیری تۆ بکەم
بۆ ماوەیەکی درێژخایەن
لە دەرکەوتنت لە نیو شووشەکانی
پشت بارەکەوە

من دەمەوێت بە تەنیا لەگەڵ تۆ بم
ئەودەمەی
ڕانەکانم بە نەرمی ناوت دێنن
تەنها تۆ گوێت لێیان دەبێ

ئەو شوێنە بۆ ئەوە دروستکراوە
بۆ ئەوانەی چاوشارکێیان تیا دەکرد
ئێمە لە ماڵەوە ئازادین

- پانزە

من لە زۆر ڕوەوە تۆم خۆشدەوێت
لە قەرەباڵغی و لە تەنیایی
ئەو دەمانەی لە تەنیشتمەوە دەخەوتی
کاتێک دوور بووی
من خەیاڵی ئەوەم دەکرد
کەسانیتر لە شەقامەکە سەیری تۆ دەکەن
لەوەش خراپتر ، تۆ لە باوەشی کەسانیتردا بیت
باڵندەکانی مانگی مارسی کەنار دەریام بینیوەو خۆشمویستووی
خۆم بە هاوین بەخشیوە و خۆشمویستووی
بینینی درەختە رووتەکان و
وەشاندنی گۆچانەکەم ب□ نێو بادا
لەگەڵ ژماردنی هەموو خولەک و کاتژمێرەکان
من هەرتۆم خۆشویست
ئەو پرسیارانەی هەرگیز نەکراون
وەڵامەکانیش لە خۆشەویستییەوە فێربووین
بەڵێنم بە خۆمداوە
هەرگیز نەپرسم ئەمشەو لە کوێبووی

تەنها بە ئومێدانەوە سڵاوێک دەکەم

- سیی و پێنج

ڕۆژێک دێت بە دوای
ئەو باڵندانە ڕادەکەم
کە ل□ نێو باراندا ون دەبن
بە پەلە ڕۆیشتن بەدوای
ئەوانەی کە ڕۆیشتوون
دڵخۆشم بەوەی کە جارێکیتر دەفڕم
بەڵام دڵنیا نیم لە ڕاکردنم

هەندێ برین هەن
کە من هەرگیز
قسەم لە بارەیانەوە نەکردوون
شتگەلێکیش هەن
وشەکانی کاری وایان بەسەرما هێناون
کە هەرگیز ناتوانی ئەوە بزانی

دوێنێ دونیا گۆرانی دەگوت
دۆزەخیش بە هەزار میلەوە لێمەوە دوور بوو
بەڵام دوای ماوەیەک گۆرانی گوتنەکە وەستا

هەر ئەستیرەیەک دەکەوێتە سەرزەوی
لە شوێنیدا ئەستێرەیەکی تر دەدرەوشێتەوە
هەر خەونێک کاڵ دەبێتەوە
لە شوێنیدا خەونێکیتر گەشد□ بێتەوە
کا تێک شتەکان بە جۆرێکیتر دەبیندرێن
تۆ بەردەوام شوێنپێی خەونەکانی خۆت هەڵبگرە

- سیی و شەش

من بە تەنیا دەژیم
هەمیشەش بەو شێوەیە نیم
خۆشە جار جارە
کەمێ دڵی خۆت بکەیتەوە
تا هەندێ ئازار بچێتە نێویەوە
ئەوەش سەلمێنەری ئەوەیە
کە هێشتا تۆ دەژیت
من نازانم مەبەستم چییە

بۆچی ناتوانین لەنێو بیرکردنەوەکانمان
ئەو عەشقە کۆنەی
لەنێو یادەوەرییەکانمان بوونیان هەیە
بیهەژێنینەوە
تا گەورەتر دەرکەون لەوەی کە هەبوون
ئەمەش ئامێرێکی سەلامەتە
بۆ داخستنی دیوارەکان
من ل□ بیرمە
تاکە بارودۆخێکی تەمومژاوی
بەوەی هەندێجار
لە کوێ و چۆن
یان بۆچی دەیزانم

ئەوانە ڕوودەدەن چونکە دەمانەوێن
یان بتەوێت و ئەوەیش دەیخوازی
خۆشەویستی لێر□ بێت یان نا
تا / لەنێو تاریکی ڕابکشێین و
گوێ لە گەرمایی بگرین ...!

- کورتەیەک لەبارەی قەسیدەی (گوێگرتن لە گەرمایی) قەسیدەی (گوێگرتن لە گەرمایی) قەسیدەیەکی درێژە ، پێکهاتووە لە (سیی و شەش) کورتە شیعر . ناو□□ک□کی پڕ چێژ و ڕۆمانسیانەی هەیە ، وشە و دەستەواژەکان ناسک و گەمە لەگەڵ دەروون و هەستەکانی م□ر□ق د□کەن . دەستەواژە شیعرییەکان وەک درەخت و گەڵا ، شەونمی شیعرییەت و چێژییان لێدەتکێ . شاعیر لەم دەقەدا کەمتر ئیش لەبارەی ناوەوەی خۆی دەکات بەتایبەت شۆڕبوونەوە بۆ ڕووبەری ناخودئاگایی ، زێتر لە ڕێگەی وەسفکردنەوە ئیش لەسەر دەرەوەی خود دەکات ، وەسفی ئەو دیمەن و شتانە دەکات کە دەیانبینێت ، وەک (کەنار دەریا و بال□ندە و درەخت و سێبەر و ئاسمان و مانگ و ژووری نووستن و دوڵبەرەکانی و هەتا دوایی .. .) ، هۆکارەکەش ئەوەیە ڕۆد ماکوین یەکێکە سەر بە قوتابخانەی ڕۆمانسیزمی ئەمریکی ، بۆ شاعیرانی سەر بەو قوتابخانە ئەدەبییەش ئەم شێوازە لە نووسین کارێکی ئاساییە ، قەسیدەی (گوێگرتن لە گەرمایی) ، لە ڕووی فۆرم و ناو□□ک□وە هاوکات لە ڕووی زمان و شیعرییەتەوە ، یەکێکە لە ناوازەترین قەسیدەی ڕۆد

ماکوین .. هەر بەیە ئەو قەسیدەیە و چەند شیعرێکی تری لە کتێبێک بڵاوکردەوە ، کتێبەکەشی بەناوی ئەو قەسیدەیە ناو ناوە واتە (گوێگرتن لە گەرمایی) .

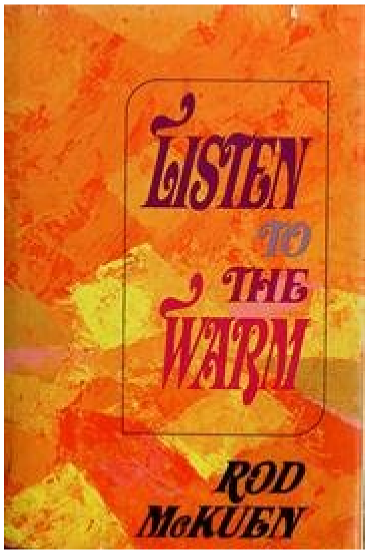

- کورتەیەک لە ژیان و بەرهەمەکانی (ڕۆد ماکوین)

ڕۆد ماکوین ، لە ٢٩ی ئەپریلی ١٩٣٣ لە شاری ئۆکلاندی ویلایەتی کالیفۆرنیای ئەمریکا لە دایک بووە . ماکوین شاعیر و ئاوازدانەر و گۆرانیبێژیش بووە . لەدەیەی شەستەکان و حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو ڕۆڵێکی گرینگ و بەرچاوی هەبوو لە بوژاندنەوەی شیعری تەقلیدی لە ئەمریکا . لە تەمەنی یانزە ساڵیدا لەدەست باوکە مەشروب خۆرەکەی هەڵاتووە و ماڵەوەی جێهێشتووە . لەو تەمەنە بە بژێوی ژیانی خۆی دەستی بەکارکردن کردووە . کاری قورسی وەک ، کرێکاری داربڕینەوەو هێڵی ئاسن و زۆر جۆریتر لە کارکردن . ماکوین لە ساڵانی ١٩٥٠ سەرەتای دەرکەوتنی بوو لە نێوەندی ئەدەبی و ئاشنابوونی خوێنەران بە شیعر و بەرهەمەکانی .لەگەڵ شاعیرانی ناسراوی وەک (جاک کیرۆک و ئالەن گیسنبێرگ) دەرکەوت . لەو سەردەمانە هەندێجار بەناوی خوازراوی (دەر) دەینووسی . ماکوین لە ساڵی ١٩٥٩ ڕووی لە شاری نیۆرک کرد ، بۆ ئەوەی کاری بەڕێوەبردن و کاری ئاوازدانان بکات بۆ بەرنامەیەک

بەناوی (THE CIBC WORK SHOP) ، لە شەستەکان یەکێک بووە لە شاعیرە بەناوبانگ و ناسراوەکانی ئەمریکا . هەر لەو سەردەمانە سەفەری فەڕەنسای کردووە بۆ ماوەیەک لەوێ ژیاوە ، وەک پڕۆژەیەک دەستی کردووە ، بە وەرگێڕانی شیعرە

لیریکییەکانی گۆرانی بەژی ئەفسانەیی (جاک بریل) بە سەر زمانی ئینگلیزی . سەرکەوتنی ماکوین وەک شاعیرێکی مۆدێرن بێهاوتایە .. بەرهەمە شیعرییەکانی بە دەیان زمان وەرگێڕدراون هاوکات ، بەهۆی گۆرانی کۆنسێرتەکانی لە هۆڵە ناودارەکانی نیۆرک هێندەی تر ناو و دەنگ و شوهرەتی بە بەخشیبوو .(ئیدوارد حەبیب) لە خوێندنەوەیەک بۆ ماکوین لەبارەی کۆنسێرت و کتێبە شیعرییەکانی دەڵێت (یەکێک لەو شاعیرانەی بەرفراوانترین شاعیرە لە هەموو سەدەکاندا) . ئەوەش بەهۆی پڕ فرۆشترین تیراژی کتێبەکانی و بوونی خوێنەرانێک لە ئاستێکی بەرین و فراواندا .. ماکوین وەک چۆن شاعیرێکی ناسراو و بەناوبانگ بوو لە هەمانکات گۆرانیبێژێکی بەناوبانگ و ناسراویش بوو . جگە لە کۆنسێرت و سیدییەکانی ، لە ساڵی ١٩٦١ گۆرانییەکی بەناوبانگی هەیە بەناوی (ئۆلیڤەر تویست) بەو گۆرانییە ناوبانگی چووە ئاستێکی زۆر بڵند . ماکوین کەسێکی چالاک و پڕ بەرهەم بوو ، زیاتر لە ١٥٠٠ گۆرانی نووسیوە .هاوکاری لەگەڵ چەندین ئاوازدانەری نێو دەوڵەتی کردووە . بە درێژایی ژیانی ئەدەبی و هونەری چەندین خەڵاتی بەدەستهێناوە . ماکوین هەوڵە هونەریی و ئەدەبییەکانی هاوتەریب بوون لەگەڵ چاکسازی کۆمەڵایەتی . پێش گەشتێکی بۆ ئەفریقیای باشوور لە ساڵانی حەفتاکانی سەدەی رابردوو ، ماکوین داوای (دانیشتنێکی تێکەڵاوی) لەنیوان بینەرانی ڕەش پێست و سپی پێست دا کرد . ئەمەش دەرگاکانی بۆ گەشتە سەرکەتووەکانی کردەوە . هاوکات بە هەوڵدان بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی وشیاری خەڵکان بەرامبەر نەخۆشی (ئایدز) . هەروەها هەوڵدان بۆ یارمەتیدانی ڕێکخراوەکانی منداڵان و کەسە بە ساڵاچووەکان .ماکوین لە ٢٩ی جانیوەری ٢٠١٥ دا ، لە تەمەنی هەشتاو دوو ساڵیدا کۆچی دوایی کردووە . ماکوێن لە ئەزموونی شیعردا خاوەن ١٠ کتێبی شیعرییە ، (گوێگرتن لە گەرمایی ، بە بێدەنگی وەرە لام ، لەگەڵ خۆشەویستی ، تەنیایی ، لەنێو سێبەری کەسێکیتردا ،) ، ئەوانە ناوی هەندێک لە کتابە شیعرییەکانیەتی .. لەبارەی کتێبی (تەنیایی) ، کۆمەڵەی وشە و نێوەندی شیعر و داهێنان ، دەنووسێت / ماکوین ئەو پیاوەی لە هەموو شاعیر و نووسەرێکی هاوچەرخ ڕۆشنتر مانای پێناسەی تەنیایی کردووە ، ناسک و نەرمو نیان ، زیرەک و هەستیارانە تەعبیری لەکردووە . ئەو مانایەی بە تەنیایی ، لەنێو شیعرەکانی ماکوین ئەوەمان بۆ دەردەخات کە بۆچی ماکوین یەکێکە لە پڕ فرۆشترین شاعیری ئەو سەردەمە .

بەفرانباری ٢٠٢٣

سەرچاوە :

- کتێبی Listen to the Warm ROD McKUEN
- ئەنتەرنێت سایتی : celebrating black history Discover new books by black uthors Rod Mckuen books

---

گۆڤاری نما ژمارە ٥٦

گۆڤارێکی فیکریی و ئەدەبیی وەرزییە لە هەولێر دەردەچێت..

بۆ خوێندنەوەی ئەم ژمارەیە کلیکی ئێرە بکەن..

Nma_56Download

سەدساڵەی پەیمانی لۆزان و چارەنووسی کورد.. ڕەسوڵ بێسکەنی

لە پەراوێزی کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهانیدا، بەپێی پەیمانی سیڤر بڕیار بوو کورد بەتایبەت لە بەشێك لە کوردستانی تورکیا، ببێت بەبناغەی ئەو دەوڵەتەی بۆ کورد پێکدەهات، لە دوای دروست بوونی ئەو دەوڵەتە لە کوردستانی تورکیا، ئەوسا کوردی باشووری کوردستانیش بۆی هەبوو، بچێتە پاڵ ئەو دەوڵەتە و لەهەردوو بەشەکەی

باكوور و باشووری كوردستان، دەوڵەتێكی یەكگرتووی كورد پێك بهێنن، بەڵام كورد لە كوردستانی توركیا لەو قۆناغە گرنگەدا، لەناوخۆیاندا ناكۆك بوون و یەكگرتوو نەبوون، هەر دەستەیەك لەگەڵ دەستەیەكی دیكەدا لە كێشە و ململانێدا بوون، هەتا توركە كەمالیەكان لاوازبوون، كورد لەبەر ململانێ و دووبەرەكی یەكتر نەپڕژانەسەر هیچ كار و چالاكیەكی وا دەوڵەتان ناچار بكەن، پەیمانی سیڤر پشت گوێ نەخەن، كاتێكیش ئەوان كەوتنە خۆیان، تازە كار لەكار ترزابوو، توركە كەمالیەكان بەهێزببوون و خۆیان چەسپاند بوو، لەبەرئەوە ئینگلیز و دەوڵەتانی تریان ناچاركرد، بیر لە هەڵوەشاندنەوەی پەیمانی سیڤر بكەنەوە و پەیمانێكی تازەتر ببەستن، كەلەگەڵ خواستی توركەكاندا یەك بگرێتەوە، ئیتر پەیمانی سیڤر پشت گوێ خراو هیچ لە بەندەكانی تایبەت بەكورد جێبەجێ نەكراو، وەك مەرەكەبی سەركاغەز مایەوە، پەیماننامەی سیڤر هەرگیز لەلایەن توركە كەمالیەكان دانی پێدانەنرا و پەیماننامەی لۆزان جێگای گرتەوە.

كۆنگرەی لۆزان لە (20)ی تشرینی دووەمی (1922)دا لە شاری لۆزان لە سویسرا دەستی پێكرد، لەنێوان بەریتانیا و یۆنان لەلایەك و لەلایەكی دیكە توركیای كەمالی جێگرەوەی دەوڵەتی عوسمانی بوو، كۆمەڵێك دەوڵەتیش وەكو چاودێر ئامادەبوون، یوسف زیا پاشا ئەو كات نوێنەری دەوڵەتی عوسمانی بوو لە سوێد، وەكو كوردێك بەشداربوو، داكۆكی لەمافەكانی گەلی كورد دەكرد، بەڵام عسمەت ئینونو سەرۆكی وەفدی توركیا ئەمەی قبوڵ نەكرد و ئامادەنەبوو هیچ سازشێك بكات، هەر بۆیە كۆبوونەوەكە پەكی كەوت، مستەفاكەمال ئەتاتورك دوو كوردی دەستنیشان كرد، برنجیزادە فەوزی بەگ و زولفوزادە زولفو، وەكو نوێنەری كوردبوون، ئەوان ڕازی بوون بەوەی كورد لەگەڵ برا توركەكانیان لە توركیا پێكەوە بژین، بەوە ڕازی بوون عیسمەت ئینونو بەناوی تورك و كوردەوە قسەبكات، هەروەها لەناوپەرلەمانی ئەنقەرە حەسەن خەیری سەرۆكی كوتلەی كوردی، بەجلی كوردیەوە وتارێكی دا و وتی: كورد و تورك بران، ئێمە دەمانەوێ لەناویەك وڵاتدا بژین و سەربەخۆیمان ناوێت، نوێنەرانی كوردیش لەپەرلەمانی توركیا (72) كەس بوون، هیچ كام لەئەوان داوای سەربەخۆیان نەكرد، ئەوانەش داوای سەربەخۆیان دەكرد بەنەفام باسیان دەكردن، پەیماننامەكە لە (143) مادە پێكهاتبوو، بەڵام هیچ مادەیەكی تێدانەبوو باسی كورد بكات، ئەم پەیمانە لە بەرژەوەندی كورد نەبوو، بەم شێوەیە كورد هیچ دەستكەوتێكی لەم پەیماننامەیە دەست نەكەوت.

ستراتیجی بەریتانیا لەدوای جەنگی یەكەمی جیهانیەوە بەپلەی یەكەم، ئاڕاستەكراوی ئابڵووقەدانی هەڕەشەی بەلشەفیك بوو، لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیشدا، كارێكی وای پێویست دەكرد، یەكگرتوویی

هەرێمی عێراق و ئێران و تورکیا بپارێزرێت و بەهێزبکرێت، تا وەك بەربەستێك لەنێوان خۆی و ڕووسیادا بمێننەوە، بەریتانیا لە سەرەتاوە هانی ناسیۆنالیزمی دەدا، وەک نەیارێکی پان ئیسلامیزم لە تورکیا، بەرهەڵستیی دروست کردنی دەوڵەتێکی کوردیی کرد، وەک هەوڵێک بۆ رازی کردنی تورکیای کەمالی، لە ماوەی دانوستانی ئاشتیی لۆزاندا. تا بەپێی بەرژەوەندی بەریتانیا مل بدات و داوای ویلایەتی موسڵ نەکاتەوە.

وەفدی ئینگلیز لەو پەیمانەدا دەریان خست، ئینگلیز لەبەڵێنەکانی پێشوویان بەرامبەر بەکورد پاشگەزبوونەتەوە، ئینگلیز بەحسابە کێنەکاندا چووبوەوە و بڕیاری ئەوەی دابوو، کێشەی ویلایەتی موسڵ بەشێوەی ئاشتی و دیپلۆماسیەت چارەسەر بکا، لەسەر حسابی پێشێل کردنی مافەکانی کورد، بێگومان لەم هاوکیشە سێ لایەنیەکە کورد لاوازترینیان بوو، دوای ڕێکەوتنی ئەو دووانە لە لۆزان، ئاسایی بوو شکست ببێتە بەشی سێیەم، پاش ئەوە ئینگلیزەکان بۆ لێدانی جوڵانەوەی ڕەسەنی کوردایەتی قەڵیان لە هەڵماڵی.

لە کۆنفراسی ئاشتی لۆزان (لۆرد کێرزەن) وەک نوێنەری بەریتانیا و عیسمەت ئینونو وەک نوێنەری تورکیا ئامادەبوون، هەڵبەت رژێمی کەمالی خۆی پابەند نەکردبوو، بەبەندەکانی پەیماننامەی سیڤرەوە، داوای تەواوی ویلایەتی مووسڵی دەکرد، تا دەگاتە جەبەل حەمرین، لەکاتێکدا بەریتانیا داوای سنوورێکی دەکرد، بگونجێت لەگەڵ هێڵە سنوورییەکانی باکووری ویلایەتی مووسڵدا. ئینگلیزەکان لەماوەی گفتوگۆی لۆزاندا موتەسەڕیفەکانی ویلایەتی موسڵیان ڕاسپارد، بەناوی دانیشتوانەوە تیلیگرافی بێزاری دەربڕن، بەرامبەر بەتورك و داواکردنەوەی ویلایەتی موسڵیان بەدەستدرێژی لەکاروباری ئەو ناوچانە دانابوو.

(لێنگریك) دەربارەی لۆزان دەڵێ: عیسمەت ئینۆنۆ و (لۆرد کیرزن) ڕووبەڕووی یەك بوونەوە و تورکەکان کەوتنەسەر هەوای داواکردنی ویلایەتی موسڵ، بەڵام ئینگلیزەکان بەوە قایل نەبوون، داوایان دەکرد ئەو کێشەیە بخرێتەبەردەستی کۆمەڵەی گەلان (عصبة الامم) بۆئەوەی بڕیاری لەسەر بدات، ئیتر باسی ویلایەتی موسڵ لە گفتوگۆی لۆزاندا دوورخرایەوە، ئەمەش سەرکەوتنێك بوو بۆ عیراق، لەو کۆبوونەوەیەدا نەگەیشتنە هیچ ئەنجامێك، بڕیاردرا لە مانگی کانوونی دووەمی (1923)دا جارێکی تر کۆببنەوە، بەڵام دوایی تورکەکان ڕازی نەبوون، کێشەی ویلایەتی موسڵ بدرێتە کۆمەڵەی گەلان.

ئەوەی ڕاستی بێ کۆنگرەی لۆزان بۆ باسی پاشەڕۆژی ویلایەتی موسڵ و کوردستان تەرخان کرابوو، کەچی کورد نوستووی دووروپەرێز و بێ ئاگا لەو کۆبوونەوانە، نەخۆی ئەوەی لەباردابووە، لەبەر ناکۆکی و کێشە

و ململانێی نێوخۆ، دەنگێکی یەکگرتوو بەرزبکاتەوە، ئەو هەموو ڕۆشنبیر و سیاسی و سەرۆك عەشیرەت و ئەفسەرە کوردانەی لە کۆمەڵگای ئەستەمبوڵ و شارەکانی کوردستانی تورکیا زۆریان شیرو تیریان لەیەك دەسوو، کەس بەسەرکردایەتی کەس ڕازی نەبوو، ناڕێکی و دووبەرەکی و دواکەوتویی کورد لەو قۆناغە گرنگە مێژووییەدا، هیچ لایەکیان نەیانتوانیوە لە کۆبوونەوەکانی لۆزاندا ڕەنگ بداتەوە و وا لەبەشداربووانی ئەو کۆبوونەوەیە بکرێ حیسابێکیش بۆ کورد بکەن، بەڵکو بەپێچەوانەوە دژی یەکتربوون و نوێنەری تورك عیسمەت ئینۆنۆ، دەرفەتێکی لەباری بۆ ڕەخسا بێناوی ئەو کوردانەی لەو ڕۆژانەدا لەلایەن کەمالیەکان هەڵخەڵەتێنرابوون، داوا لە کۆبوونەوەی لۆزان کراوە، کورد نایەوێ لە تورك جیاببێتەوە.

بەکر سامی سەرۆك نوێنەری ئەنقەرە لە بابەت مەسەلەی کوردستانەوە دەیوت:" دەربارەی ئەم ولاتە (واتە کوردستان) لە پەیمانی سیڤردا باسی خودموختاریەت کراوە، بەلام ئەستا کوردەکان لە مەجلیسی گەورەی میللەتدا (تورکیا بویوك میللەت مەجلسی) نوێنەرێکی زۆریان هەیە و لە وەنەیەکی فراواندا تەمسیل دەکرین، بەلام ئەم نوێنەرە کوردانە دەربارەی سەربەخۆیی کوردستان هیچ باسێکیان لە مەجلیسدا نەکردووە و مەیلێکی وایان نەنواندووە". جگە لەمە بەکر سامی دەیوت:" لە قانونی ئەساسی تورکدا، نەك هەر کورد، بەلکو نەتەوە بچوکەکانی دیکەش، کەوان لەژیر حوکمی تورکدا موختاریەتێکی فراوانیان پێ بەخشراوە، لەبەر ئەمە باوەر ناکەم شتێ هەبی، ببێتە هۆی ئەوەی کوردەکان بخاتە لێکدانەوەوە لەلایەن دوا ڕۆژی خۆیانەوە".

لەئەنجومەنی بەرزی نەتەوەی تورکیادا نوێنەرانی کورد، بەتیلیگراف وەڵامی کۆنگرەی لۆزانیان دایەوە، کە نایانەوێ لە تورکیا جیاببنەوە، نوێنەرەکانی لۆزان، بۆیان دەرکەوت کورد خۆیان نایانەوێ لە حکومەتی تورکیا جیاببنەوە، تورکیاش وای پیشاندا ئامادەیە مافی کوردبدا، ئیتر باسی سەربەخۆیی کورد خرایە لاوە و هەر شتێك پەیوەندی بەباسی کورد و ناوی کوردەوە هەبووبێ لەناو بەڵگەکاندا هەموو پشت گوێ خرا.

دەربارەی پەیمانی لۆزان (ئیدمۆندس) دەڵێت: کۆنگرە درێژەی کێشا، لەبەرئەوەی هیچ کامیان لەهەڵوێستی خۆیان دانەبەزین، کۆنفراس تەگەرەی تێکەوت و سەرکەوتنی بەدەستنەهێنا، ئەنجام لە چواری فەبراوەری بەیاریاندا کێشەی موسڵ لەبەرنامەی کاری وتووێژ دەرخەن و بیدەن بەو دوو دەوڵەتانە (بەریتانیا و تورکیا) بۆ خۆیان لەسەری بدوێن، ئەگەر لەماوەی ساڵێکدا بەیەك نەگەیشتن، ئەمجارە کێشەکە بەکۆمەڵەی گەلان بسپێرن، بەیاردرا هەردوولا لەو ماوەیەدا دۆخی تایبەت لە بەرچاو بگرن.

بەوەرگرتنی ئەو بڕیارە نەرێنیە، پەیمانە نەزۆکەکەی سیڤر و بەڵێنی دەوڵەتی بەریتانیا بۆ ڕێگادان بەکوردی عیراق، بۆ یەکگرتنەوەیان لەگەڵ دەوڵەتێکی کوردی، کە دەبووايە هەندێك لەپارێزگاکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیدا پێك بێت، لەچاڵ نرا.

له پەیماننامەی لۆزان له بڕگەی (2) مادەی (3)دا وتراوە: باسی چارەسەرکردنی سنووری عیراق و تورکیا هێڵرایەوە بۆ ئەوەی له ماوەی (9) مانگدا ئەو کێشەیە چارەسەربکرێ، ئەگەر لەو ماوەیەدا نەگەیشتنە ئەنجام، ئەوسا کێشەی ویلایەتی موسڵ دەدرێ بەکۆمەڵەی گەلان (عصبه الامم). بەڵام لەدوای تەواو بوونی ئەو ماوەیە نەگەیشتنە هیچ ئەنجامێك و تورکیا دەستبەرداری ویلایەتی موسڵ نەدەبوو، ئیتر دەوری کۆمەڵەی گەلان هاتە پێشەوە.

(کەرزۆن) لە لۆزان دەسەڵاتی پێدرا بەتورکەکان رابگەیەنێت، حکومەتی بەریتانیا ئامادەیە بەندەکانی (62 بۆ 65) لە پەیماننامەی سیڤر لاببات، کە داوای کوردستانێکی سەربەخۆ دەکات، بەم پێیە (کەرزۆن) دەیویست بەهۆی ئەمە باوەڕ بەمستەفا کەمال پەیدا بکات، کەبەریتانیا بەنیازنیە تورکیا ل□ت□وپەت بکات، لە رێگای دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردییەوە لە ئەنەدۆڵ و باکووری عێراقدا، لە بەرامبەر ئەم دەستبەردار بوونەدا، داوا لە تورکیا کرا بچێتە ناو کۆمەڵەی گەلانەوە، بۆ دابڕین و وازهێنانی رووسیای بەلشەفیک، لەبەر ئەم هۆکارانە چارەنووسی کورد لە لۆزاندا بەندبوو بەهەوڵ و تەقەلای ئەنگلۆ – رووسییەوە بۆ کاریگەری و دەسەڵاتیان لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.

دواجار لەپەیماننامەی ئاشتی لە (لۆزان) لە (24)ی ئابی (1923) کێشەی لیوای موسڵ کۆتایی پێکهێنرا لەبەرژەوەندی عیراق، لەبەرامبەردا لە 10% لە قازانجی نەوتی لیوای موسڵ درا بە تورکیا، بەو بۆنەیەوە ماوەی ئینتداب لەعیراق درێژکرایەوە بۆ ماوەی 25 ساڵی تر، بەدرێژکردنەوەی ئەم پەیماننامەیە بەریتانیا ڕاستەوخۆ زاڵ بوو لەسەر شانشینی عیراق، لەگەڵ بوونی (ڕاوێژکارە) ئینگلیزەکان لەسەر هەموو وەزارەتەکان و تەنانەت لەسەر مەلیك خۆشی.

باسیل نیکیتین دەڵێت: هەرچەند پەیماننامەی لۆزان نادادپەروەرانەبوو بەرامبەر بەکوردەکان لەتورکیا، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆڵێگی گرنگی گێڕا، لەوەی پرسی موسڵی خستەسەر مێز و کۆمەڵەی نەتەوەکانی ناچارکرد، لێکۆڵینەوە لەناوچە کوردییەکان بکەن، (دووەم مەرجی مادەی سێیەمی پەیماننامەی لۆزان)، ئاماژە بەوە کراوە، ئەم ناوچەیە دەبێت بخرێتە ژێر چاودێری نەتەوە زۆر ناڕازیەکان بۆ ماوەی بیست و پێنج ساڵ، هەروەها پێویستی بەڕادەست

کردنی کاروباری ئیداری و دادوەری و پەروەردەیی بۆ توخمە کوردییەکان دانا، لەگەڵ ئەوەی زمانی کوردی بەزمانێکی فەرمی لەناوچەکە دادەنرێت.
پەیماننامەی لۆزان کەلە (24)ی تەمموزی (1923) ئیمزاکرا، بووە هۆی لەدایك بوونی تورکیای نوێ، ئیمزاکەرانی ئەم پەیماننامەیە، واتا: بەریتانیا، فەڕەنسا، ئیتالیا، ژاپۆن، ڕۆمانیا، عەرەبستان و تورکیا، چوارچێوەی یاسایی وڵاتی تورکیایان داڕشت، هێشتا هەر وەك خۆی ماوەتەوە، بەتایبەت بەشی سێیەمی پەیماننامەکە (ماددەی 37 تا 44) باسی پاراستنی کەمینەکان دەکات و دەڵێت:
“نابێت هیچ چەشنە کەند و کۆسپێك لەلایەن نەتەوەی تورك لەسەر بەکارهێنانی ئازادی هەموو زمانەکانی دیکە، لەڕووی قسەکردن یان کەڵك وەرگرتن لەکاروباری ئایینی، بازرگانی، چاپی کتێب و بڵاوکردنەوەی چاپەمەنیدا دروست بکرێت، لەپاڵ زمانی فەرمی دەبێ ئاسانکاری پێویست بۆ نەتەوەکانی وڵاتی تورکیا کە بەزمانی تورکی قسەناکەن بکرێ، تالەدادگاکاندا بەشێوازی زارەکی، کەڵك لە زمانی خۆیان وەربگرن (ماددەی 39).
بەهەر حاڵ ئەم خاڵانە تەنیا کەمینە ئایینییە جولەکە و مسیحییەکان لەخۆدەگرن، لەو سەردەمەدا (75) نوێنەری کورد بەنوێنەرایەتی ئەنجومەنی نەتەوەی باڵای تورکیا لەئەنقەرە هەڵبژێردران، پاشان لەساڵی (1924) قسەکردن و بڵاوکردنەوە بەزمانی کوردی قەدەغەکراو یاسای بنەڕەتی ئەم ساڵە، ئەفسانەی دەستکردی مستەفا کەمالی پەسند و پیرۆزکرد، کەدەیگوت: “تورکیا تەنیا هی تورکەکانە”.
بەریتانیا کە بڕیاریدابوو، دوای کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهان و سەرکەوتنی هاوپەیمانان، قەوارەیەکی نوێ لە دەوڵەتی عوسمانی پێشوو پێکبێنێت، هەرسێ ویلایەتی بەغدا و بەسڕا و موسڵ بەیەکەوە بکاتەوە و ناوی بنێت عێراق، تورکەکان بۆ داواکردنەوەی موسڵ لەساڵی (1918)وە بەردەوام بوون هەتا کۆتایی پەیماننامەی لۆزان کاتێك تورکیا بەفەرمی دانی بەوەدا ویلایەتی موسڵ بەشێکە لەعێراق، چیتر بەفەرمی داوای ئەو ناوچانەی سنووری هەرێمی دەوڵەتی نوێی عێراقی نەکردەوە.
کورد لە ژێر فەرمانرەوایی حکومەتە جیاوازەکاندا بەجێهێلدرا- ئەتاتورك لە تورکیا و ڕەزا شا لە وڵاتی فارس و فەیسەڵ لە عێراق، هیچ یەك لەو حکومەتانەش لێبوردەیی نەبوو لەگەڵ ئۆتۆنۆمیی کوردیی، لە عیراق بۆ ملکەچ پێکردنی فیسەڵ و هاوکارەکانی، ماوەیەك بەریتانییەکان یاریان لەگەڵ بیرۆکەی ئیدارەی سەربەخۆی ناوچەکوردییەکان کرد و دەشیانزانی کوردەکان ئارەزوو ناکەن، لە ژێردەسەڵاتی عەرەبدا بن، عیراق لە ساڵی (١٩٢٣) دا سەربەخۆیی

وەرگرت و ڕەچاوی هیچ مافێکی بۆ کورد نەکرد، لە تورکیا ئەتاتورك و تورکە نەتەوەپەرستەکان جارێکی تر دووپاتیان کردەوە، کە موسڵمانان هەمویان پێکەوەن، زمانی فێرکردن و حکومەت تورکی بوو، لە ساڵی (١٩٢٣)وە زمانی کوردیی پشتگوێ خرا و دواتریش قەدەغەکرا.
مارگرێت ماکمیلان، دەڵێت: لە ساڵی (١٩٢٧)دا وەزیری دەرەوەی تورکیا بۆ بالیۆزی بەریتانیای دوپاتکردەوە، کوردەکان ڕووبەڕووی هەمان چارەنوسی (هیندییە سوورەکان) دەبنەوە " ئەگەر بیانەوێت بگۆڕدرێن بۆ نەتەوەیی، ئەوا تورکیا دەریان دەکات وەك چۆن پێشتر لەگەڵ ئەرمەنییەکان و گریکەکان کردویەتی، ئیدی ئەو بەڵێنانەی لە پاریس و پەیماننامەی سیڤری یەکەمدا هەبوون، بوونە بەشێك لە بیرەوەریی و هیوای کوردەکان.
لەهیچ شوێنێکی ئەو پەیماننامەی لۆزاندا نەهاتووە دوای سەدساڵ تورك دەتوانێت خەونە فراوانخوازییەکانی بەدی بێنێت، بەئەنجام نەگەیشتنی چارەنووسی نەتەوەیی کوردیش هەمووی پەیوەست بەسیاسەتی بێگانەوە نییە، بەڵکو بەشێکی گرنگی ئەو بابەتە پەیوەندی بەکورد خۆیەتی، وا دوای سەدساڵ لە پەیمانی لۆزان دەوڵەتی سەربەخۆی کورد دروست نەبووە، هێشتا کورد لەململانێ و کێشەی نێوخۆدان، هێشتا ئاستی هوشیاری نەتەوەیی کوردهێندە پێنەگەیشتووە، کێشە نێوخۆییەکان تێپەڕێنە، هێشتا چارەنووسی کورد نادیارە.

ڕەسوڵ بێسکەنی

پەیمانێکی دیکە بۆ مەرگی کورد. هاوشێوەی (لۆزان).. شاخەوان سەنگاوی

ئەگەر تەماشایەکی دۆخی سیاسی هەرچوار پارچەی کوردستان بکەیت، کە بێگومانم ئاوات بۆ سەروەختی ئیمزاکردنی ڕێکەوتنامەکانی (سایکس-بیکۆ و سیڤەر و لۆزان) دەخوازیت. کەواتە دەبێت بپرسین بۆ دەبێت تاکی کوردی لە سەدەیی بیست ویەک دا ئاوات بەڕۆژگارێک بخوازرێت جگە لە قسەی دیوەخان و ئاغا و کوێخاکان هیچ قسەیەکی دیکە نەبووە؟

کە ئەوانیش دنیابینیان بە پرسە حکومڕانی و سەربەخۆیان تەنها لە سنوری قەڵەمڕەووی خۆیاندا بووە. کەواتە کورد لە پاش سەد ساڵ لە خۆ ڕۆشنبیرکردن و کرانەوە بە ڕووی دنیایەی دەرەوەی خۆیاندا، لە هەمان کاتیشدا بوون بەخاوەن ئەم هەموو زانکۆ و ناوەندی توێژینەوە و توێژەری سیاسی و پارتی سیاسی و کەسایەتی سەرکردە و سەربازی و سەرچاوەی ئابووری زۆر و زەوەندە، کەچی لە گەڵ ئەوەشدا نەیتوانیووە تەوقی بیرو و ڕوئیایی ئاغایەتی و کوێخایەتی خێڵ گەرایەتی بە پرۆسەی سەربەخۆیی و حکومڕانی تێپەڕێنێت بەڵکو بەهەمان ئەو ئەقلیەتەوە کاردەکات لە نێو ڕیزەکانی ڕێکخراوەکەی، پارتەکەی، دەزگاکانی دەوڵەتداریدا.
کەواتە بەیە ئەوە دەبینین لە پاش سەد ساڵ لە هەموو ڕووەکانەوە کورد لە ژمارەدا لە پێشکەوتندایە بەڵام لەڕووی ناوەڕۆکەوە لە پاشکشەکی بەردەوام دایە بەتایبەتی تر ڕووە سیاسیەکەی هەرچەندە لە ئێستادا خاوەنی سەدا پارت و ڕێکخراوی سیاسین، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا ناکۆکی و ناتەبایەکانمان لە ترۆپکی خۆ خۆری دایە، چونکە کورد بە درێژایی مێژوو خاوەنی ژمارەیەکی زۆر سەرکردە بووە کە دەتوانین سەدان ناو بەدوایی یەکدا ڕیز بکەین، بەڵام هیچ یەک لەمانە نە لە ڕابردوو نە لە ئێستادا نەیان توانیوە چوار چێوەی بیرو و ڕوئیایی ئاغای خێڵ گەرایەتی و سەرکردایەتی تێپەڕێنن و وەکو ڕابەر شان بەشانی نەتەوەی کورد هەنگاو بنەن بە بنیاتنانی کیانێکی سەربەخۆی کوردی.
کەواتە ٢٤ تەموزی ٢٠٢٣ ساڵ ڕۆژی ئیمزا کردنی پەیمانامەی (لۆزان)ە کە لە شاری لۆزانی سویسرا پەیمانێکی تر لە نێوان دەوڵەتانی وەکو (بەریتانیا و فەرەنسا و ژاپۆن و یۆنان و ئەڵمانیا و سڕبیا و سلۆنیا و تورکیا) ئیمزا کرا بە ناسینی دەوڵەتی نوێی تورکیا لە هەمان کاتیشدا پێداچوونەوەیەک بوو بە هەڵوەشاندنەوەی پەیماننامەی سیڤەردا، کە پەیماننامەی سیڤەر لە ١٠ ئابی ١٩٢٠ لە نێوان دەوڵەتانی (بەریتانیا و فەرەنسا و ئیتالیا و ژاپۆن و ئەرمەنستان و بەلجیکا و یۆنان و پۆڵەندا و پورتوگال و ئەڵمانیا و سڕبیا و سلۆانیا چیکۆسلۆڤاکیا و تورکیا و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا- وەک چاودێر) مۆر کرا کە (شەریف پاشا) وەکو نوێنەری کورد ڕێگایی پێدرا بەشداری ئەم پەیماننامەیە بکات، ئەم پەیماننامەیە وەکو چارەسەر بە کێشەی ووڵاتانی ژێر هەیمەنەی خەلافەتی عوسمانی کە دەوای دوای جەنگ بوو کە لە لایەن بەرەی هاوپەیمانانە داگیریان کردبوو بەسترا، چونکە لە پەیماننامەی سیڤەردا نەک تەنها مافی کورد بەڵکو مافی کەمە نەتەوایەتیەکانی دیکەشی دەستەبەر کردبوو، وە بە کوردیش مادەکانی (٦٢-٦٣-٦٤)

سەرجەم مافەکانی کوردی تێدا جێگیرکرابوو تا ڕادەی سەربەخۆیش لە کەی (٤٢٢) مادەکەی پەیماننامەی سیڤەر، چونکە پەیماننامەی سیڤەر یەکێک بوو لەو پەیماننامانەی کە بەزۆر لە سەروەختی خۆیدا بەنوێنەرانی تورکیا واژۆ کرابوو ئەویش بەرئەنجامی دۆڕانی بوو لە جەنگدا هەربۆیە دەبینین ڕابەرانی کەمالیستەکان هەتا ڕۆژگاری ئەمڕۆشمان هەندێ بیر لە دۆڕانی لایەنی جەسیاسیەکەی دەکەنەوە نیو هەندێ بیر لە دۆڕانی جەنگەسەربازیەکەی ناکەنەوە. بۆیە دەبینین تورکەکان وەکو کوردەکان کە بەڵاوەی دوای جەنگ بوون و سیڤەر لە بەرژەوەندیان بوو دەستیان نەخستە ژێر سەریان وچانیان نەدا تاڕۆژگارێک تورکیایان کردەوە بە تورکیا بە سەرکردایەتی کەمال ئەتاتورک، بەسیاسەتی کەمالیستانەی دەوڵەت تورکیا توانیان دەوڵەتانی ئەندام لە پەیماننامەی سیڤەریان ناچار بکەن کە دووبارە پەیماننامەیەکی دیکە واژۆ بکەنەوە لە ژێر ناوی پەیماننامەی (لۆزان) بە نوێنەرایەتی (عیسمەت ئینونو)ی سەرەک وەزیرانی تورکیا وەکو نوێنەری تورکیا (لۆرد کرزن) سیاسەتمەداری ئینگلیز وەکو نوێنەری بەریتانیا لە سەر بابەتی ویلایەتی موصل کەوتنە گفتوگۆیەکی درێژخایەن کە سەر ئەنجام پەیماننامەی (لۆزان) لە ٢٤تەموزی ١٩٢٣ ئیمزا کرا کە لەم پەیماننامەیدا بەوشێوەیەکیش باسی مافەکانی کوردی تێدا نەبوو لە هەمان کاتیشدا دەسەڵات دەدات بە دەوڵەتی تورکیا دوای سەد ساڵ ئەو زەویانە وەربگرێتەوە کە لە چوارچێوەی دەوڵەتی عوسمانیدا بوو، وەکو ویلایەتی موصل کە هەرێمی کوردستانی ئێستا لەو چوارچێوەدایە.

Shaxewan.saed@gmail.com
شاخەوان سەنگاوی

هەشتا ژیان هەناسە دەدات..
سەران ساڵح

کەوتوومەتە چاڵەکەوە
بیرکردنەوەم لە ون بووە
بەرەو ڕێگایەک دەڕۆم

ڕێگایەکی نادیار
ئاراستەکان وەک ئەوەی
ئاراستە کرابن
هێزی قاچەکانم ڕادەکێشن
زەوی وەک من دەنگی نووساوە
بەرگەی ئازاری قاچەکانی ناگرێ

کۆڵانێک بووم بەسەر پشتی شارەوە

گەڕەکان کەڵەژانێک وەک پشیلەیەکی لێزان
شارەزای هەموو کوچە و
قوژبنێکی بووم، نامناسنەوە
دیوارەکان گەورە بوونە و
ئاشنا بوونە بە بەرزبوون
دەرگاکان بەفێڵی کۆنە بوون
ناسنامەی جوانیان لێسەندرایتەوە
منداڵێک دەگری
منداڵێکی تریش دەگری
هەموویان دەگرین
بۆ ئەوە نا کە یاری ناکەن
بۆ ئەوە دەگرین
یەکێک پێی وتوون
ڕۆژێک ئێوەش گەورە دەبن!

لەگەڵ زەوی
ساردییەك کەوتۆتە نێوانمان
ئەوە پێی بڵێن: درز
لەپاڵ دیوارێکی بەرزدا
بیر لە کەوتنی خۆم دەکەمەوە
دەستێك بەو وشانەوە دەگرم
کە توانای هەڵگرتنی بەڵێنی قوڕسیان هەیە

ڕۆژ لە دوای ڕۆژ شپرزە دەبم
وەک شپرزە بوونی
مێروولەیەك بە دوای دنکە گەنمەکدا
هێزی کۆبوونەوەم نییە
ماڵەکەم کە ژوورێکی بچووکە
توانای گلدانەوەی ئەو هەموو

ئازارەی نییە
هەوا نامۆیە بە سیەکانمەوە
دەستم
لە تاو دەستێك، بێناز کەوتووە
ئاوێنەکان دیوێکی تری گۆرانین
ئاوێنەکان هەستیان هەیە
دڵیان نایەت
بیرەوەرییەکان بشێوێنن

ئارەزووی ئەو ڕێگایانە ناکەم
کەپێیەکان ون دەکەن
ڕقم لەو ڕووناکیانەیە
کەفریو دەرن و
تاریکیمان لەلا ناشرین دەکەن
مر□ق د□بێت
ڕێگای جیاوازی هەبێت
ڕێگایەک پڕبێت لە چیڕۆکی جوان
لە ڕۆیشتنی جوان
تۆزێکیش لە گەڕانەوەی جوان!

من لە ڕۆژهەڵات دەژیم
دڵم بە هەر شتێک خۆشبێت
ون دەبێت
لەگەڵ ئەمەشدا
بەیانیان کە لەخەو هەڵدەستم
دەبینم کەدایکم سفرەکە ئاماده دەکات
دەزانم کەژیان
هێشتا هەناسە دەدات.

سۆران ساڵح

شیعر/ ئێوارانە -٤٣.. سەردار جاف

کوا ئێواران
لە زمانی هەناسەی من تێدەگەی
تووڕە بوونت دەریایەکەو
لێی قورتار نابم
کە سەراولێژ ئۆغر بوونمە
ئەو دەمانەیش
دەخولێمەوە کە تەنهایی و وڕ و کاسی دەمگرێت و
هەر پاشگەزی بڕیار نابم
ئەم ئێوارە
لە کۆڵانە تەنگەکەی ئیشقا
گێژەڵوکێ
لە سەربانەکەی ماڵە باوانەوە
بۆ پێ دەشتە سەرابییەکە بەڕێو□ یە
بن هەر دارێ
مۆرانە ساباتی خۆی لێخستووە و
هێدی هێدی
جەستەم دەخوا
بۆ نەمانم نیگای بەلای تەرزە و کڕێو□ یە
ئەم ئێوارە لە جەژنە شەختەیەکدا
سەوزە داراکان بە لادا دەهاتن
گوڵەکان دەپوکانەوە
تارماییەکان دێوەزمەی بڕینەوەی هەناسەی من و تۆ بوون
بە سەر باڵی رچین دەچوون
پەنجەی پەنهان
لە ئاسمانی تەنهاییدا
بە سەر رۆحم لەرانەوە
گڵۆپ کزکز ….جراکان فوو لێکراون
دەنگە سرتە و چرپەکانیش
کپ کپ رووە و ئاوابوون چوون
یادەکانمان
بوونە کۆلارەی مناڵان
ئاسمانی گەڕەک

شەکەتی و مەرگ و فەنابوون
چما ئەم تانهاییە ئەغر دەکا
زریان و تۆفان روو دەدا
چاو لە توانەوەی خەم و باڵابوونی شەهلا دەکەم
بە نێو سێیوانەکانی پێچاوپێچی خەر
رۆژانە شەبەنگیم
دەبێتە پەشمەک و بە دەست مناڵانی چەتوونەوە
پیس و لێخن و بۆر
چ جەژنێکە
هێندە ساردە لە قوربانی من دەچێ
ئیدی ژوان دەتوێتەوە و
بەرەو نەمانی ژن دەچێ
پێ دەچێ ئەسکیمۆ بم و نەمزانی بێ
دەبێ شەوارەی شەوسەی
زنەي زەنوەرستانی بێ
من هەر دەبێ وەڵەی وەڵێ بم
تەنهایی دوا کاروانمە و
جێ مەنزڵ و فریاد رەسم
ئەوە نییە ئازیزەکەم
خۆشم دەوێ خۆشەویسترین کەسم

٢٠٢٣ / ٧ / ٤